

B.K. MERCANTILE BANK LAW COLLEGE, PALANPUR
SPECIAL CONTRACT
LL.B. SEM – 2

ક્ષતિપૂર્તિ કરાર (Contract of Indemnity)

1. પરિચય (Introduction)

ક્ષતિપૂર્તિ (Indemnity) એ એક કાયદેસર કરાર છે, જેમાં એક પક્ષ બીજા પક્ષને નુકસાનથી બચાવવાનો અથવા તેના નુકસાનની ભરપાઈ કરવાનો વચન આપે છે. આ કરાર ભારતીય કરાર અધિનિયમ, 1872 ની કલમ 124 હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યો છે.

2. ક્ષતિપૂર્તિ કરારનો અર્થ (Meaning of Contract of Indemnity)

કલમ 124 મુજબ:

"ક્ષતિપૂર્તિ એ એવો કરાર છે, જેમાં એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને કોઈ ખાસ નુકસાન અથવા જોખમ સામે સુરક્ષા આપવાનું વચન આપે છે, જે કોઈ તૃતીય પક્ષના કાર્ય કે કાનૂની જવાબદારીને કારણે થાય."

સરળ ભાષામાં:

- કોઈપણ નુકસાન કે નુકસાનની જવાબદારીને રોકવા અથવા વળતર આપવા માટે કરાયેલ કરાર ક્ષતિપૂર્તિ છે.
- આ કરારમાં એક પક્ષ (Indemnifier) બીજાને (Indemnified) નુકસાનથી બચાવવાની ખાતરી આપે છે.

ઉદાહરણ:

- વિમા કરાર (Insurance Contract):
  - એક વ્યક્તિ કાર માટે વીમો ખરીદે છે. જો અકસ્માત થાય, તો વીમા કંપની તેના નુકસાનની ભરપાઈ કરે છે.
- વ્યાપારિક કરારો (Business Contracts):
  - એક સપ્લાયર તેના ગ્રાહકને ખાતરી આપે કે જો માલ ડિફેક્ટિવ હશે, તો તે નવું માલ આપશે અથવા પૈસા પરત કરશે.

3. ક્ષતિપૂર્તિ કરારના તત્ત્વો (Essential Elements of Contract of Indemnity)

1. બે પક્ષકાર (Two Parties)
  - ક્ષતિપૂર્તિકર્તા (Indemnifier): જે વ્યક્તિ વળતર આપવાનું વચન આપે.
  - ક્ષતિપૂર્તિગ્રાહી (Indemnified): જેને નુકસાન સામે સુરક્ષા મળે.
2. હાનિ અથવા નુકસાન (Loss or Damage)
  - કરાર માત્ર ત્યારે જ લાગુ પડે છે જ્યારે નુકસાન થાય.
  - જો કોઈ નુકસાન થયું જ નથી, તો Indemnifier માટે કોઈ જવાબદારી નથી.
3. કાનૂની માન્યતા (Legal Agreement)
  - ક્ષતિપૂર્તિ કરાર કાયદેસર અને કાયદાના ધોરણો અનુસાર હોવો જરૂરી છે.
  - અનૈતિક અથવા ગેરકાયદેસર હેતુ માટે કરવામાં આવેલ કરાર માન્ય ગણાય નહીં.
4. જવાબદારીની પરિભાષા (Extent of Liability)
  - Indemnifier ફક્ત કરાર મુજબ નક્કી કરેલા નુકસાન માટે જવાબદાર છે.
  - તે વધુ કે ઓછું ચુકવી શકતો નથી.
5. મૌખિક કે લેખિત (Oral or Written Contract)

- ક્ષતિપૂર્તિનો કરાર મૌખિક અથવા લેખિત હોઈ શકે છે, પરંતુ વ્યવસાયિક વ્યવહારોમાં સામાન્ય રીતે તે લખિત હોય છે.

4. ક્ષતિપૂર્તિ કરારના પ્રકારો (Types of Contract of Indemnity)

1. સ્પષ્ટ (Express) ક્ષતિપૂર્તિ

- જ્યાં સ્પષ્ટ રીતે કરારમાં લખવામાં આવે કે Indemnifier કેટલું અને કઈ રીતે વળતર આપશે.
- ઉદાહરણ: વીમા કંપની ગ્રાહક સાથે કરાર કરે કે તે ચોક્કસ પ્રકારના નુકસાન માટે વળતર આપશે.

2. અનુગૃહિત (Implied) ક્ષતિપૂર્તિ

- જ્યાં કરાર લિખિત ન હોય, પણ વ્યવહારિક પરિસ્થિતિઓના આધારે સમજાઈ શકે.
- ઉદાહરણ: કોઈ વ્યક્તિ બીજાના ભલામણ પર અન્ય માટે વસ્તુ ખરીદે અને જો તેને નુકસાન થાય, તો ભલામણ કરનાર જવાબદાર બને.

5. ક્ષતિપૂર્તિકર્તાના હક્કો અને ફરજો (Rights and Duties of Indemnifier)

A. ક્ષતિપૂર્તિકર્તાના હક્કો (Rights of Indemnifier)

1. Indemnified દ્વારા મેળવેલા બધા લાભો અને રકમ પર અધિકાર (Right Over Benefits Received by Indemnified)
  - જો Indemnifiedને નુકસાન માટે કોઈ અન્ય સ્ત્રોતથી વળતર મળે, તો Indemnifier તેનો હક્ક રાખે.
2. Indemnified પાસેથી માહિતી મેળવવાનો હક (Right to Obtain Information)
  - Indemnifier Indemnified પાસેથી તેના દાવા માટે જરૂરી તમામ માહિતી મેળવી શકે.

B. ક્ષતિપૂર્તિકર્તાની ફરજો (Duties of Indemnifier)

1. Indemnifiedને દરેક પ્રકારના નુકસાન માટે સુરક્ષા આપવી (Provide Full Protection to Indemnified)
2. નુકસાન થતા જ ચુકવણી કરવી (Pay Compensation Immediately on Loss)

6. ક્ષતિપૂર્તિગ્રાહીના હક્કો અને ફરજો (Rights and Duties of Indemnified)

A. ક્ષતિપૂર્તિગ્રાહીના હક્કો (Rights of Indemnified)

1. કરારમાં નક્કી કરેલા વળતરનો હક
  - જેમજ કરારમાં લખ્યું હોય, તે મુજબ વળતર મેળવવાનો હક.
2. Indemnifier સામે દાવો કરવા અને કાનૂની કાર્યવાહી શરૂ કરવાનો હક
  - જો Indemnifier વળતર ન આપે, તો Indemnified તેને કાનૂની રીતે દાવો કરી શકે.

B. ક્ષતિપૂર્તિગ્રાહીની ફરજો (Duties of Indemnified)

1. Indemnifierને તમામ જરૂરી માહિતી પૂરું પાડવી
2. કોઈપણ ગેરકાયદેસર અથવા અયોગ્ય દાવો ન કરવો

8. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- ક્ષતિપૂર્તિ કરાર એ નુકસાન સામેની સુરક્ષા માટે કરવામાં આવે છે.
- આ કરારમાં બે પક્ષો હોય છે - Indemnifier અને Indemnified.
- Indemnifier ફક્ત કરારમાં નક્કી કરેલા નુકસાન માટે જ જવાબદાર હોય છે.
- આ પ્રકારના કરારો વીમા, વેપાર, અને નાણાકીય વ્યવહારોમાં અત્યંત ઉપયોગી હોય છે.

આ રીતે, ક્ષતિપૂર્તિ કરાર વ્યક્તિઓ અને ઉદ્યોગોને નુકસાન સામે સુરક્ષિત રાખવામાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે.

જામીનગીરી કરાર (Contract of Guarantee)

પરિચય (Introduction)

જામીનગીરી (Guarantee) એ એક કાયદેસર કરાર છે, જ્યાં એક વ્યક્તિ (જામીનદાતા/Surety) બીજી વ્યક્તિ (દેવાદાર/Principal Debtor) માટે તેની જવાબદારી લે છે. જો દેવાદાર તેની ચુકવણી કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો જામીનદાતા તે ચુકવવા માટે જવાબદાર બને છે.** આ કરાર ભારતીય કરાર અધિનિયમ, 1872 ની કલમ 126 હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યો છે.

1. જામીનગીરીનો અર્થ (Meaning of Contract of Guarantee)

કલમ 126 મુજબ:

"જામીનગીરી એ એક કરાર છે, જેમાં એક વ્યક્તિ તૃતીય પક્ષ માટે એ ખાતરી આપે છે કે જો દેવાદાર તેના દાયિત્વને પૂર્ણ નહીં કરે, તો તે પોતે તેને પૂર્ણ કરશે."

સરળ ભાષામાં:

- એક વ્યક્તિ (જામીનદાતા) બીજાની જવાબદારી લે છે.
- જો દેવાદાર ચુકવણી નહીં કરે, તો જામીનદાતા ચુકવશે.
- આનો મુખ્ય હેતુ કાયદેસર નાણાકીય સુરક્ષા છે.

ઉદાહરણ:

- જો રમેશ બેંકમાંથી ₹5 લાખની લોન લે છે અને સુરેન્દ્ર તેની જામીનગીરી આપે છે, તો જો રમેશ લોન નહીં ચુકવી શકે, તો સુરેન્દ્ર બેંક માટે જવાબદાર રહેશે.

2. જામીનગીરીના તત્વો (Essential Elements of Contract of Guarantee)

1. ત્રણ પક્ષકાર (Three Parties)

- (1) કરજદાર (Principal Debtor): જે વ્યક્તિ લોન કે અન્ય દાયિત્વ માટે જવાબદાર છે.
- (2) કરજદાતા (Creditor): જે વ્યક્તિને ચુકવણી મેળવવી હોય.
- (3) જામીનદાતા (Surety): જે Principal Debtorની ચુકવણી માટે ખાતરી આપે છે.

2. જામીનગીરી માટે કરાર (Agreement of Guarantee)

- ત્રણેય પક્ષો વચ્ચે સમજૂતી અને કરાર હોવો જરૂરી છે.

3. પ્રાથમિક દાયિત્વ દેવાદારનું (Liability of Principal Debtor)

- મૂળભૂત જવાબદારી (Primary Liability) દેવાદારની જ હોય છે.
- જામીનદાતા ફક્ત બીજી જવાબદારી (Secondary Liability) તરીકે કાર્ય કરે છે.

4. જામીનગીરી મૌખિક કે લેખિત હોઈ શકે (Guarantee May Be Oral or Written)

- જામીનગીરી મૌખિક અથવા લેખિત હોઈ શકે છે, પરંતુ વ્યવહારમાં લખિત જામીનગીરી વધુ માન્ય ગણાય.

5. માન્યતા માટે કાયદેસર હેતુ જરૂરી (Lawful Consideration is Required)

- જો કરજદાતા દેવાદારને લોન આપે અથવા ક્રેડિટ ઉપર માલ આપે, તો તે કાયદેસર કારણ તરીકે ગણાય.

3. જામીનદાતાના હક્કો અને ફરજો (Rights and Duties of Surety)

A. જામીનદાતાના હક્કો (Rights of Surety)

1. પ્રથમ કરજદાર પાસેથી વસૂલી કરવાનો હક (Right to Recover from Principal Debtor)

- જામીનદાતા જો દેવાદાર માટે ચુકવણી કરે, તો તે પાછા Principal Debtor પાસે થી વસૂલ કરી શકે.

2. જામીનદાતાને કરજદાર જેવા જ અધિકારો મળે (Right to the Same Rights as Creditor)

- જામીનદાતા પાસે કરજદાતા જેવા જ અધિકારો હોય છે - જેમ કે દેવાદારની મિલકત ઉપર હક્ક.
3. જામીનદાતા કરજદાતાને દોષિત કરનાર હોવાનો દાવો કરી શકે (Right to Claim Discharge if Creditor is at Fault)
- જો કોઈ ફેરફાર કે મિશ્રણ કે ગેરફાયદો જામીનદાતાને થાય, તો તે જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ શકે.

B. જામીનદાતાની ફરજો (Duties of Surety)

1. ચુકવણી માટે તૈયાર રહેવું (Liability to Pay if Debtor Fails)
  - જો Principal Debtor ચુકવણીમાં નિષ્ફળ જાય, તો જામીનદાતા ચુકવવા માટે જવાબદાર ગણાય.
2. જામીનગીરી માટે નક્કી કરેલા કરારનું પાલન કરવું (Abiding by the Terms of the Guarantee)
  - જામીનદાતા માટે તે શરતો મહત્વપૂર્ણ છે કે જે કરારમાં નક્કી કરવામાં આવી હોય.
3. જામીનગીરી એકવાર આપવામાં આવે પછી પાછી ખેંચી શકાતી નથી (No Revocation After Liability Occurs)
  - જો Principal Debtor લોન કે કાંઈ બીજા દાયિત્વમાં પ્રવેશી જાય પછી, તો જામીનદાતા તેને પાછી ખેંચી શકતો નથી.

4. કરજદાતાના હક્કો અને ફરજો (Rights and Duties of Creditor)

A. કરજદાતાના હક્કો (Rights of Creditor)

1. પ્રથમ Principal Debtor પાસેથી ચુકવણી માગી શકે.
2. જો Principal Debtor ચુકવણી ન કરે, તો તે સીધા Surety પાસેથી ચુકવણી માંગે.
3. જામીનદાતા પાસે વસૂલી કરી શકે.

B. કરજદાતાની ફરજો (Duties of Creditor)

1. Principal Debtorના હક્કોની સુરક્ષા કરવી.
2. જામીનદાતાને મૂંઝવણમાં મૂકે નહીં કે બેફાયદો ન થાય.

5. જામીનગીરીના પ્રકારો (Types of Guarantee)

1. વિશિષ્ટ જામીનગીરી (Specific Guarantee)
  - ફક્ત એક વખત માટે અથવા ચોક્કસ કરાર માટે આપવામાં આવે.
2. સતત જામીનગીરી (Continuing Guarantee)
  - એક કરતાં વધુ વ્યવહારો માટે આપવામાં આવે.
3. વ્યક્તિગત જામીનગીરી (Personal Guarantee)
  - જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ તેની જાતે જામીનદાતા તરીકે ઉભી રહે.
4. સુબ્રોગેશન હકવાળી જામીનગીરી (Guarantee with Right of Subrogation)
  - જ્યારે જામીનદાતા દેવાદારના હક્કો મેળવે છે.

6. જામીનગીરી અને ક્ષતિપૂર્તિ વચ્ચેનો તફાવત (Difference Between Guarantee and Indemnity)

તફાવત	જામીનગીરી (Guarantee)	ક્ષતિપૂર્તિ (Indemnity)
પક્ષોની સંખ્યા	3 (Creditor, Principal Debtor, Surety)	2 (Indemnifier, Indemnified)
પ્રાથમિક જવાબદારી	Principal Debtor	Indemnifier
જવાબદારીની	Surety ફક્ત ત્યારે જ જવાબદાર બને, જ્યારે Principal Indemnifier	સીધા જ

તફાવત	જામીનગીરી (Guarantee)	ક્ષતિપૂર્તિ (Indemnity)
શરુઆત	Debtor ચુકવણી ન કરે.	જવાબદાર હોય.
વિષયવસ્તુ	દેવા માટે ખાતરી	નુકસાન માટે વળતર

7. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- જામીનગીરી એ એક મહત્વપૂર્ણ કાયદેસર કરાર છે, જેમાં ત્રણ પક્ષો જોડાય છે.
- જામીનદાતા ફક્ત બીજી જવાબદારી તરીકે કાર્ય કરે છે અને દેવાદાર ચુકવણી ન કરે ત્યારે જ જવાબદાર બને.
- આ કરાર બેંકો, નાણાકીય સંસ્થાઓ, વેપારીઓ અને ઉદ્યોગોમાં ખૂબ જ ઉપયોગી છે.
- જામીનગીરી વ્યવહારને સુરક્ષિત બનાવે છે અને દેવું ચૂકવવા માટે એક પૂરક ખાતરી આપે છે.

નિક્ષેપ (Bailment)

નિક્ષેપ એ એક પ્રકારનો કરાર છે જેમાં એક પક્ષ (નિપેક્ષક/Bailor) પોતાની કોઈ મિલકત કે વસ્તુ બીજા પક્ષ (બેઈલી/Bailee)ને એક નિશ્ચિત હેતુ માટે સોંપે છે, અને જ્યારે તે હેતુ પૂર્ણ થાય ત્યારે તે મિલકત પાછી આપે છે. આ કરાર ભારતીય કરાર અધિનિયમ, 1872 ની કલમ 148 હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યો છે.

1. નિક્ષેપના આવશ્યક તત્વો (Essential Elements of Bailment)

- બે પક્ષકાર (Two Parties)
  - નિક્ષેપકર્તા (Bailor): જે વ્યક્તિ માલ અથવા મિલકત અન્ય વ્યક્તિને સોંપે.
  - નિક્ષેપગ્રહિતા (Bailee): જે વ્યક્તિ તે માલ એક ચોક્કસ હેતુ માટે રાખે છે.
- મિલકત હસ્તાંતરણ (Delivery of Possession)
  - માલની માલિકી બદલાતી નથી, ફક્ત હસ્તાંતરણ થાય છે.
  - હસ્તાંતરણ સ્પષ્ટ (Express) અથવા અનુગમિત (Implied) હોઈ શકે.
- ચોક્કસ હેતુ (Specific Purpose)
  - નિપેક્ષક માલ ચોક્કસ હેતુ માટે બેઈલીને સોંપે છે.
  - ઉદાહરણ: કપડાં ધોવા માટે ધોબીને આપવાં.
- સામાન પાછો આપવો (Return of Goods)
  - બેઈલી એ માલ પાછો આપવાનો અથવા નક્કી કરેલા હેતુ માટે વાપરવાનો બાંધધરો કરે છે.
  - જો માલ સાવડી કે નુકસાન થાય તો જવાબદારી બેઈલીની થાય.
- કાયદેસર કરાર (Lawful Agreement)
  - નિક્ષેપ કાયદેસર અને માન્ય હોવો જોઈએ.
  - ગેરકાયદેસર હેતુ માટે કરવામાં આવેલ નિક્ષેપ અમાન્ય ગણાય.

2. બેઈલીના હક્કો અને ફરજો (Rights and Duties of Bailee)

A. બેઈલીના હક્કો (Rights of Bailee)

- માલ પર રાખણી (Right to Retain Goods)
  - જો બેઈલીએ માલ પર કોઈ ખર્ચ કર્યો હોય, તો તે માલ પાછો આપવા પહેલાં તે ખર્ચ વસૂલવા માટે માલ રાખી શકે.
- નુકસાન માટે વળતર (Right to Claim Compensation)
  - જો નિપેક્ષકએ ખોટા અથવા ખામીવાળા માલની જાણકારી આપ્યા વગર બેઈલીને આપ્યો હોય અને તેના કારણે નુકસાન થયું હોય, તો બેઈલી વળતર માંગવા અધિકૃત છે.

3. પક્ષકાર દ્વારા કરેલી શરતોનું પાલન (Right to Expect Conditions to be Followed)
  - બેઈલી પાસે અધિકાર છે કે નિપેક્ષક કરારમાં નક્કી કરેલી શરતોનું પાલન કરે.

B. બેઈલીની ફરજો (Duties of Bailee)

1. માલની યોગ્ય દેખરેખ રાખવી (Duty to Take Reasonable Care)
  - બેઈલીને માલની સંભાળ પોતાના માલ જેવો રાખવી પડશે.
  - જો બેઈલી સંભાળ રાખવામાં નિષ્ફળ જાય તો તે નુકસાન માટે જવાબદાર ગણાશે.
2. માલ પર કોઈ અનાધિકૃત ઉપયોગ નહીં કરવો (No Unauthorized Use of Goods)
  - બેઈલી માત્ર તે હેતુ માટે જ માલનો ઉપયોગ કરી શકે જે માટે નિપેક્ષકએ આપ્યો છે.
  - જો બેઈલી અન્ય કોઈ હેતુ માટે તેનો ઉપયોગ કરે તો તે જવાબદાર ગણાશે.
3. ચોક્કસ અવધિ બાદ માલ પાછો આપવો (Duty to Return Goods on Time)
  - હેતુ પૂરો થાય કે નિપેક્ષક જ્યારે માગે ત્યારે માલ પાછો આપવો પડશે.
  - જો બેઈલી માલ પાછો આપવામાં નિષ્ફળ જાય તો તે નુકસાન માટે જવાબદાર ગણાશે.
4. માલમાં કોઈ ફેરફાર નહીં કરવો (No Alteration in Goods)
  - બેઈલી માલમાં કોઈ પણ જાતનો ફેરફાર કરી શકતો નથી જો કે નિપેક્ષકની મંજૂરી હોય તો તે ફેરફાર કરી શકે.
5. તૃતીય પક્ષના દાવા સામે બચાવ (Protect Goods from Third Party Claims)
  - જો તૃતીય પક્ષ માલ પર દાવો કરે તો બેઈલી નિપેક્ષકને જાણ કરવી જરૂરી છે.

3. નિપેક્ષકની ફરજો અને અધિકારો (Duties and Rights of Bailor)

A. નિપેક્ષકની ફરજો (Duties of Bailor)

1. માલ યોગ્ય સ્થિતિમાં આપવો (Duty to Deliver Goods in Proper Condition)
  - નિપેક્ષકએ બેઈલીને માલ સાચી સ્થિતિમાં આપવો જોઈએ.
  - જો માલમાં છુપાવેલ ખામી હોય અને તેના કારણે બેઈલીને નુકસાન થાય, તો નિપેક્ષક જવાબદાર ગણાશે.
2. બેઈલીના ખર્ચની ભરપાઈ કરવી (Duty to Repay Expenses of Bailee)
  - જો બેઈલીએ માલ પર કેર કરી હોય કે કેટલાક જરૂરી ખર્ચ કર્યા હોય, તો નિપેક્ષકે તે ખર્ચ ચૂકવવો જોઈએ.
3. કાયદેસર નિક્ષેપ કરવો (Lawful Bailment)
  - નિપેક્ષક એ કાયદેસર માલ જ બેઈલીને સોંપી શકે.

B. નિપેક્ષકના હક્કો (Rights of Bailor)

1. માલ પાછો મેળવવાનો હક (Right to Demand Goods Back)
  - નિપેક્ષક કોઈપણ સમયે માલ પાછો માગી શકે.
  - જો નિપેક્ષકને માલ પરત ન મળે તો તે બેઈલી વિરુદ્ધ કાયદેસર પગલાં લઈ શકે.
2. અનાધિકૃત ઉપયોગ માટે વળતર (Right to Claim Compensation for Unauthorized Use)
  - જો બેઈલી માલનો ગેરઉપયોગ કરે તો, નિપેક્ષક વળતર માંગવા હકદાર છે.
3. બેઈલીની બેદરકારી માટે વળતર (Right to Compensation for Bailee's Negligence)
  - જો બેઈલી બેદરકારી રાખે અને માલને નુકસાન થાય, તો નિપેક્ષક વળતર મેળવી શકે.

4. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- નિક્ષેપ એ એક કરાર છે જેમાં મિલકતનો હસ્તાંતરણ થતો હોય પણ માલિકી બદલાતી નથી.
- બેઈલીને માલની સંભાળ રાખવી પડે અને નિપેક્ષક માલ યોગ્ય રીતે પરત લેવાનો અધિકારી હોય છે.

- નિપેક્ષક અને બેઈલી બંનેએ કાયદેસર શરતોનું પાલન કરવું આવશ્યક છે.
- આ કરાર રોજિંદા જીવનમાં ધોબી, પાર્સલ સર્વિસ, વીમા, ગોડાઉન, અને ગીરમાં મુકેલા સામાન માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

એજન્સી (Agency) નો કરાર

1. પરિચય (Introduction)

એજન્સી (Agency) એ એક કાયદેસર સંબંધ છે, જ્યાં એક વ્યક્તિ (એજન્ટ) બીજા વ્યક્તિ (પ્રધાન) માટે અથવા તેની વતી કાયદેસર કાર્યો કરે છે.

ભારતીય કરાર અધિનિયમ, 1872 ની કલમ 182 મુજબ:

"એજન્ટ એ વ્યક્તિ છે જે બીજા વ્યક્તિ માટે અથવા તેના તરફથી કોઈ કાયદેસર કામ કરવાની સત્તા ધરાવે છે, અને જેની વતી એજન્ટ કાર્ય કરે છે તેને 'પ્રધાન' (Principal) કહે છે."

સરળ શબ્દોમાં:

- એજન્ટ (Agent): જે વ્યક્તિ બીજા માટે કામ કરે.
- પ્રધાન (Principal): જેની તરફથી એજન્ટ કામ કરે.
- એજન્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલ કાયદેસર કામ માટે પ્રધાન જવાબદાર હોય છે.

ઉદાહરણ:

- એક વ્યાપારી (Principal) પોતાના માલ વેચવા માટે એજન્ટને નિયુક્ત કરે. એજન્ટ ગ્રાહકો સાથે વ્યવહાર કરીને માલ વેચે અને Principal માટે કામ કરે.
- એક કંપની પોતાના વ્યવસાયિક વ્યવહારો હાથ ધરવા માટે મેનેજરને એજન્ટ તરીકે નિયુક્ત કરે.

2. એજન્સી (Agency) ના તત્વો (Essential Elements of Agency)

એજન્સી કરારમાં નીચે મુજબના તત્વો હોવા જરૂરી છે:

1. પ્રધાન અને એજન્ટ વચ્ચેનો કરાર (Agreement between Principal and Agent)
  - એજન્સી એક કરાર આધારિત સંબંધ છે, જ્યાં પ્રધાન અને એજન્ટ વચ્ચે સહમતિ હોય.
  - એજન્સી કરાર મૌખિક અથવા લેખિત હોઈ શકે છે.
2. પ્રધાન તરફથી સત્તાનો પ્રતિસ્પંદન (Authority Delegation by Principal)
  - એજન્ટને પ્રધાન તરફથી કોઈ ખાસ સત્તા આપવામાં આવી છે.
  - એજન્ટ માત્ર એટલું જ કરી શકે, જેટલી સત્તા તેને આપવામાં આવી છે.
3. પ્રધાન માટે કાયદેસર વ્યવહાર (Legal Transactions on Behalf of Principal)
  - એજન્ટ દ્વારા કરવામાં આવતું કાર્ય કાયદેસર હોવું જોઈએ.
  - જો કાર્ય ગેરકાયદેસર છે, તો એજન્સી કરાર માન્ય ગણાશે નહીં.
4. પ્રધાન અને તૃતીય પક્ષ વચ્ચે સીધો સંબંધ (Direct Relationship Between Principal and Third Party)
  - એજન્ટના કરેલા કાયદેસર વ્યવહારો માટે પ્રધાન સીધા જવાબદાર હોય છે.
  - એજન્ટ અને તૃતીય પક્ષ વચ્ચે સીધો સંબંધ ઉભો થતો નથી.

3. એજન્સી બનાવવા માટેની રીતો (Modes of Creation of Agency)

એજન્સી વિવિધ રીતે સ્થાપિત થઈ શકે:

(A) સ્પષ્ટ સંમતિ (Express Agreement)

- લખિત અથવા મૌખિક કરાર દ્વારા એજન્સી બનાવી શકાય.
- ઉદાહરણ: કોઈ વ્યાપારી પોતાના વેપાર માટે મેનેજરને એજન્ટ તરીકે નિમે.

(B) ગર્ભિત સમજૂતી દ્વારા (Implied Agreement)

ઉદાહરણ: કોઈ વ્યક્તિ વારંવાર બીજા માટે વેપાર કરે અને પ્રધાન તેને રોકતો નથી, તો એ IMPLIED AGENCY બની શકે.

(C) આવશ્યકતા દ્વારા (Agency by Necessity)

- જ્યારે તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓમાં એજન્ટ નિયુક્ત કરવાની જરૂર હોય.
- ઉદાહરણ: કોઈ માલ માલિક (Principal) દૂર હોય અને માલ તરત જ વેચવાની જરૂર પડે, તો જે વ્યક્તિ માલ વેચે તેને Agency by Necessity મળી શકે.

(D) અનુમતિ દ્વારા (Agency by Ratification)

- જો કોઈ વ્યક્તિ બીજાના નામે કાયદેસર કે ગેરકાયદેસર રીતે કોઈ વ્યવહાર કરે, અને Principal તે માન્ય રાખે, તો એ Agency by Ratification કહેવાય.
- ઉદાહરણ: કોઈ વ્યક્તિ તેના માલ માટે બીજા કોઈએ ઓર્ડર આપ્યો હોય, અને માલિક એ ઓર્ડર માની લે, તો એ Agency by Ratification કહેવાય.

4. એજન્ટના હક્કો અને ફરજો (Rights and Duties of Agent)

A. એજન્ટના હક્કો (Rights of Agent)

1. કમિશન અને વેતન મેળવવાનો હક
  - એજન્ટે જે કામ કર્યું હોય, તે માટે તે પોતાની નક્કી કરેલી કમિશન અથવા વેતન મેળવી શકે.
2. આગોતરું ખર્ચ મેળવવાનો હક
  - એજન્ટે Principal માટે ખર્ચ કર્યો હોય, તો તે Principal પાસેથી ઉઘરાવી શકે.
3. Principal વિરુદ્ધ કેસ કરવાની મંજૂરી
  - જો Principal એજન્ટને ચુકવણી ન કરે, તો એજન્ટ કાનૂની કાર્યવાહી કરી શકે.

B. એજન્ટની ફરજો (Duties of Agent)

1. પ્રધાનના હિતમાં કામ કરવું (Work in the Interest of Principal)
  - એજન્ટે Principal માટે શ્રેષ્ઠ કામ કરવું જોઈએ.
2. વિશ્વાસઘાત ન કરવો (No Conflict of Interest)
  - એજન્ટએ Principal વિરુદ્ધ પોતાનો કોઈ સ્વાર્થ ન રાખવો જોઈએ.
3. તૃતીય પક્ષ સાથે સત્ય અને સોદાબાજીથી કામ કરવું (Deal Honestly with Third Parties)
  - એજન્ટે તૃતીય પક્ષ સાથે ખોટી માહિતી કે છેતરપિંડી ન કરવી.
4. Principalના આદેશોનું પાલન કરવું (Follow Instructions of Principal)
  - એજન્ટે Principal ના આદેશ મુજબ જ કામ કરવું જોઈએ.

5. એજન્સીનો અંત લાવવાની રીતો (Termination of Agency)

એજન્સીનો અંત પ્રાકૃતિક અથવા કાયદેસર કારણોસર આવી શકે છે.

(A) એજન્સીનો સ્વૈચ્છિક અંત (Termination by Act of Parties)

1. પ્રધાન દ્વારા રદ કરવા (Revocation by Principal)
  - પ્રધાન (Principal) એજન્સીનો અંત લાવી શકે છે, જો એજન્ટે હજુ સુધી કોઈ કાયદેસર કાર્ય શરૂ ન કર્યું હોય.
  - જો એજન્ટ કોઈ ખાસ કાર્ય માટે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હોય અને તે પૂર્ણ થાય, તો એજન્સી આપમેળે સમાપ્ત થાય.
2. એજન્ટ દ્વારા રાજીનામું આપવું (Renunciation by Agent)
  - જો એજન્ટ પોતે કાર્ય ચાલુ રાખવા ઈચ્છતો ન હોય, તો તે એજન્સીમાંથી રાજીનામું આપી શકે.
  - એજન્ટે પ્રધાનને યોગ્ય સૂચના આપવી જરૂરી છે.

3. એજન્સી માટે કરાયેલ કરાર પૂર્ણ થવો (Completion of Contract of Agency)

- જો એજન્સી કોઈ ચોક્કસ સમયગાળાની માટે છે અને તે સમય પૂર્ણ થાય, તો એજન્સીનો અંત આવે.
- જો એજન્સી ચોક્કસ હેતુ માટે નિયુક્ત થયો હોય અને તે હેતુ પૂર્ણ થાય, તો એજન્સી આપમેળે સમાપ્ત થાય.

(B) કાયદેસર અંત (Termination by Operation of Law)

1. પ્રધાન અથવા એજન્ટના મૃત્યુ અથવા વિક્ષિપ્તતા (Death or Insanity of Principal or Agent)
  - જો Principal અથવા Agent પૈકી કોઈનું મૃત્યુ થાય અથવા માનસિક રીતે અસ્વસ્થ થઈ જાય, તો એજન્સી આપમેળે સમાપ્ત થાય.
2. પ્રધાન અથવા એજન્ટ દિવાલિયાપણાની સ્થિતિમાં આવી જાય (Insolvency of Principal or Agent)
  - જો Principal દિવાલિયા જાહેર થાય, તો એજન્સીનો અંત આવી શકે છે, કારણ કે એજન્ટ માટે Principalની બધી નાણાકીય સત્તાઓ સમાપ્ત થાય.
  - કેટલાક કિસ્સાઓમાં, જો એજન્ટ દિવાલિયા જાય, તો પણ એજન્સી સમાપ્ત થઈ શકે.
3. કાર્ય ગેરકાયદેસર બની જાય (If the Business Becomes Illegal)
  - જો એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવતું કાર્ય કાયદેસર ન રહે, તો એજન્સી આપમેળે સમાપ્ત થાય.
  - ઉદાહરણ: કોઈ દેશ સાથે વેપાર કરવા માટે એજન્ટ નિમવામાં આવ્યો હોય, અને જો કાયદા બદલાઈ જાય અને તે દેશ સાથે વેપાર ગેરકાયદેસર બની જાય, તો એજન્સીનો અંત આવી જશે.
4. વિષયસામગ્રી નષ્ટ થાય (Destruction of Subject Matter)
  - જો એજન્સીનું કાર્ય કોઈ ચોક્કસ માલ અથવા મિલકત માટે હોય અને તે નષ્ટ થઈ જાય, તો એજન્સી આપમેળે સમાપ્ત થાય.
  - ઉદાહરણ: જો એજન્ટની જવાબદારી કોઈ જહાજ વેચવાની હોય અને તે જહાજ તૂટી જાય, તો એજન્સીનો અંત આવી જશે.

6. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- એજન્સી કરાર એ Principal અને Agent વચ્ચેનો કાયદેસર સંબંધ છે, જ્યાં એજન્ટ Principal માટે કાયદેસર વ્યવહારો કરે છે.
- એજન્સી વિવિધ રીતે બની શકે છે, જેમ કે સ્પષ્ટ કરાર, IMPLIED AGREEMENT, RATIFICATION, અને જરૂરિયાતના આધારે.
- એજન્ટ અને Principal બંનેની ચોક્કસ ફરજો અને હક્કો હોય છે.
- એજન્સીનો અંત Principal અથવા Agent દ્વારા કે કાયદા અનુસાર આવી શકે.

આ રીતે, એજન્સી કરાર વ્યવસાય અને કાયદેસર વ્યવહારો માટે ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે.

માલ વેચાણ કરાર (Contract of Sale of Goods)

1. પરિચય (Introduction)

વાણિજ્ય અને વેપાર ક્ષેત્રમાં, માલની ખરીદી-વેચાણ ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. જ્યારે એક વ્યક્તિ બીજા વ્યક્તિને માલ વેચે, ત્યારે એ કરાર "માલ વેચાણ કરાર (Contract of Sale of Goods)" તરીકે ઓળખાય. ભારતીય વેચાણ માલ અધિનિયમ, 1930 વેચાણને સંબોધિત કરે છે અને તેના નિયમો નક્કી કરે છે.

2. માલ વેચાણ કરારની વ્યાખ્યા (Definition of Contract of Sale of Goods)

ભારતીય વેચાણ માલ અધિનિયમ, 1930 ની કલમ 4 અનુસાર: "માલ વેચાણ એ એવો કરાર છે, જે હેઠળ વેચનાર (Seller) માલની માલિકી ખરીદનાર (Buyer) ને હસ્તાંતર કરવા માટે સંમત થાય છે અથવા હસ્તાંતર કરવાનો વચન આપે છે."

સરળ ભાષામાં:

- માલ ખરીદવા અને વેચવા માટેનો કાયદેસર કરાર.
- વેચનાર માલની માલિકી ખરીદનારને હસ્તાંતર કરવા સંમત થાય છે.
- ચુકવણી તરત અથવા ભવિષ્યમાં થઈ શકે.
- આવું હસ્તાંતર "વેચાણ" અથવા "વેચાણની સમજૂતી" રૂપે થઈ શકે.

ઉદાહરણ:

- એક વેપારી ₹50,000 નો લેપટોપ ગ્રાહકને વેચે.
- ગ્રાહક રોકડમાં ચુકવણી કરે અને લેપટોપ મેળવે.
- આ કરાર "વેચાણ (Sale)" ગણાય.

જો ગ્રાહક લેપટોપ માટે એડવાન્સમાં 10% ચૂકવશે અને બાકી રકમ એક મહિનામાં ચૂકવશે, તો એ "Agreement to Sale" ગણાશે.

3. માલ વેચાણ કરારના તત્વો (Essential Elements of Contract of Sale of Goods)

માલ વેચાણ કરાર માટે કેટલાક આવશ્યક તત્વો હોવા જોઈએ:

1. બે અલગ-અલગ પક્ષો (Two Different Parties)

- માલ વેચવા માટે ઓછામાં ઓછા બે પક્ષો હોવા જરૂરી છે:
  - વેચનાર (Seller) - જે માલ વેચે.
  - ખરીદનાર (Buyer) - જે માલ ખરીદે.
- એક વ્યક્તિ પોતાને જ માલ વેચી શકે નહીં.

2. માલ હોવો જરૂરી (Goods Must Be Present)

- કરાર હંમેશા "Goods" સાથે જ જોડાયેલો હોવો જોઈએ.
- માલ ત્રણ પ્રકારના હોઈ શકે:
  1. અસ્તિત્વમાં રહેલો માલ (Existing Goods)
  2. ભવિષ્યનો માલ (Future Goods)
  3. વિશિષ્ટ અને સામાન્ય માલ (Specific and Generic Goods)

- અજમાયશ પરના માલ માટે પણ વેચાણ થઈ શકે.

3. માલિકી હસ્તાંતર (Transfer of Ownership)

- માત્ર માલની ડિલિવરીથી જ વેચાણ પૂરું થતું નથી.
- માલિકી ખરીદનારને હસ્તાંતર થવી આવશ્યક છે.

4. કિંમત (Price) હોવી આવશ્યક (Price as Consideration)

- ખરીદનાર વેચનારને માલ માટે નક્કી કરેલી કિંમત ચૂકવે.
- કિંમત નક્કી કરેલી હોઈ શકે કે બજાર કિંમત મુજબ હોય.
- માલની આપ-લે (Exchange) હોય, તો તે વેચાણ નહીં ગણાય.

5. કરાર કાયદેસર હોવો જોઈએ (Legal Formalities Should Be Fulfilled)

- કરાર માન્ય હોવો જોઈએ અને એ ભારતીય કરાર અધિનિયમ, 1872 અનુસાર કાયદેસર હોવો જોઈએ.
- કોઈ પણ ગેરકાયદેસર માલ (Contraband Goods) માટેનું વેચાણ માન્ય ગણાશે નહીં.

6. ભવિષ્ય અથવા તાત્કાલિક હસ્તાંતર (Present or Future Transfer of Goods)

- જો માલિકી તરત હસ્તાંતર થાય તો તે "Sale" કહેવાય.
- જો માલિકી ભવિષ્યમાં હસ્તાંતર થવાની હોય, તો તે "Agreement to Sale" કહેવાય.

4. વેચાણ (Sale) અને વેચાણની સમજૂતી (Agreement to Sale) વચ્ચેનો તફાવત

તફાવતના મુદ્દા	વેચાણ (Sale)	વેચાણની સમજૂતી (Agreement to Sale)
કરારનો પ્રકાર	Executed કરાર	Executory કરાર
માલિકીનું હસ્તાંતર	માલિકી તરત જ હસ્તાંતર થાય	માલિકી ભવિષ્યમાં હસ્તાંતર થાય
જવાબદારી (Risk)	માલ વેચાણ પછી જોખમ ખરીદનાર પર	જોખમ હજુ પણ વેચનાર પર
કાયદેસર કાર્યવાહી (Legal Consequences)	(Legal માલ ન પહોંચાડવામાં આવે તો ખરીદનાર માત્ર દાવાનું હક મળશે, સમારકામ (Suit for damages) કરી શકે	માલ નહીં
જરૂરિયાત (Necessity)	બંને પક્ષે કરાર પકવ થવો જોઈએ	હજી માલિકી હસ્તાંતર થઈ નથી

ઉદાહરણ:

- વેચાણ (Sale): તમે 10,000 ના ફિજ ખરીદો અને તરત જ ડિલિવરી મેળવો.
- વેચાણની સમજૂતી (Agreement to Sale): તમે 10,000 ના ફિજ બુક કરો, પણ ડિલિવરી એક મહિના પછી મળશે.

5. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- "Contract of Sale of Goods" એ બે પક્ષો વચ્ચેનો કાયદેસર કરાર છે, જેમાં માલ વેચનાર માલિકી ખરીદનારને સોંપે છે.
- તેમાં "Sale" અને "Agreement to Sale" બંને સમાવેશ થાય છે.
- "Sale" એ તાત્કાલિક માલિકી હસ્તાંતર છે, જ્યારે "Agreement to Sale" એ ભવિષ્યમાં હસ્તાંતર માટેની પ્રતિજ્ઞા છે.
- કોઈ પણ વેપારી વ્યવહારમાં વેચાણ કરાર મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવે છે.

માલ વેચાણના કરારમાં શરતો (Conditions) અને ખાત્રીઓ (Warranties)

1. પરિચય (Introduction)

માલ વેચાણ કરાર (Contract of Sale of Goods) હેઠળ, માલના ગુણવત્તા, ઉપયોગિતા અને અન્ય શરતો ખરીદનાર અને વેચનાર વચ્ચે નક્કી કરવામાં આવે છે.

આ માટે શરતો (Conditions) અને ખાત્રીઓ (Warranties) ની મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા હોય છે.

"શરતો" એ કરારનું મુખ્ય અંગ છે, જ્યારે "ખાત્રી" એ માત્ર એક આશ્વાસન છે.

2. શરતો (Conditions) અને ખાત્રીઓ (Warranties) ની વ્યાખ્યા (Definition)

(1) શરતો (Conditions) ની વ્યાખ્યા

"શરત" એ માલ વેચાણ કરારનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે, જેનાં પાલન ન થાય તો કરાર રદ થઈ શકે.

"Section 12(2) of Sale of Goods Act, 1930" અનુસાર:

"Condition means a stipulation essential to the main purpose of the contract, the breach of which gives the aggrieved party a right to repudiate the contract."

સરળ ભાષામાં:

- શરત કાયદેસર અને આવશ્યક ભાગ છે.
- જો શરતનું પાલન ન થાય, તો ખરીદનાર વેચાણ કરાર રદ કરી શકે છે.
- ખરીદનાર વેચનાર સામે હાનિ માટે દાવો પણ કરી શકે.

ઉદાહરણ:

- જો તમે કાર ખરીદો અને તે કારના એન્જિનમાં કોઈ મોટા ખામી હોય, તો તમે કરાર રદ કરી શકો છો.

(2) ખાત્રી (Warranty) ની વ્યાખ્યા

"ખાત્રી" એ કરારનો એક ઓછા મહત્વનો ભાગ છે, જેનો ભંગ થાય તો કરાર રદ થઈ શકતો નથી, પણ નુકસાન માટે દાવો કરી શકાય.

"Section 12(3) of Sale of Goods Act, 1930" અનુસાર:

"Warranty means a stipulation collateral to the main purpose of the contract, the breach of which gives rise to a claim for damages but not a right to reject the goods."

સરળ ભાષામાં:

- ખાત્રી એ એક પૂરક નક્કી કરેલી શરત છે.
- જો ખાત્રી નું પાલન ન થાય, તો ખરીદનાર માત્ર દાવા (Compensation) માટે માંગ કરી શકે.
- કરાર રદ કરી શકાતો નથી.

ઉદાહરણ:

- જો તમે કાર ખરીદો અને વેચનાર કહી કે તે "10 KM/L માઇલેજ આપે", પણ તે 8 KM/L આપે, તો તમે નુકસાન માટે દાવો કરી શકો, પણ કાર પરત આપી શકતા નથી.

3. શરતો (Conditions) ના પ્રકાર (Types of Conditions)

(1) વ્યક્ત (Express) શરતો

- જે સ્પષ્ટ રીતે (Clearly) કરારમાં લખવામાં આવી હોય.
- ઉદાહરણ: વેચનાર કહે કે TV 4K HD છે.

(2) અવ્યક્ત (Implied) શરતો

- કાયદા દ્વારા સ્વતઃ લાગુ પડતી શરતો.

પ્રકાર:

- માલનો શીર્ષક (Title) અંગેની શરત (Condition as to Title)
  - વેચનાર પાસે માલ વેચવાની સત્તા હોવી જોઈએ.
- વર્ણન પ્રમાણેનો માલ (Condition as to Description)
  - માલ ખરીદનારને જે વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે, તે પ્રમાણે હોવો જોઈએ.
- ગુણવત્તા અને તંદુરસ્તી (Condition as to Quality and Fitness)
  - જો ગ્રાહકે કોઈ ખાસ ઉપયોગ માટે માલ લીધો હોય, તો તે ઉપયોગ માટે યોગ્ય હોવો જોઈએ.
- નમૂના પ્રમાણે (Condition as to Sample)
  - જો માલ નમૂના પર આધારિત હોય, તો આખો માલ તે નમૂના જેવો હોવો જોઈએ.
- વાણિજ્ય દૃષ્ટિએ ગુણવત્તા (Condition as to Merchantability)
  - જો માલ બજારમાં વેચી શકાય તેવા ગુણવત્તાવાળા હોવા જોઈએ.

4. ખાત્રીઓ (Warranties) ના પ્રકાર (Types of Warranties)

(1) વ્યક્ત ખાત્રી (Express Warranties)

- જે સ્પષ્ટ રીતે લખી આપવામાં આવી હોય.
- ઉદાહરણ: "હવે તમે આ ફોન માટે 1 વર્ષની ગેરંટી મેળવી શકો છો."

(2) અવ્યક્ત ખાત્રી (Implied Warranties)

પ્રકાર:

- શાંતિપૂર્ણ ઉપયોગની ખાત્રી (Warranty as to Quiet Possession)

- ખરીદનારને માલ શાંતિથી ઉપયોગ કરવા મળી રહેવી જોઈએ.
- 2. લુપ્ત દોષ (Warranty against Latent Defects)
  - માલમાં જો છુપાયેલા ખામી હોય, તો વેચનાર જવાબદાર રહેશે.
- 3. વાણિજ્ય દૃષ્ટિએ ગુણવત્તા (Warranty as to Merchantability)
  - માલ સામાન્ય ઉપયોગ માટે યોગ્ય હોવો જોઈએ.
- 4. માલ વિના હકના દાવા સામે સુરક્ષા (Warranty against Encumbrances)
  - કોઈ ત્રીજા પક્ષે માલ પર હક્ક ન હોવો જોઈએ.

5. શરતો (Conditions) અને ખાત્રી (Warranties) વચ્ચેનો તફાવત

તફાવતના મુદ્દા	શરતો (Conditions)	ખાત્રી (Warranties)
પરિભાષા	કરારનું મુખ્ય અને આવશ્યક તત્વ	કરારનું પૂરક તત્વ
ભંગ થવાના પરિણામો	ખરીદનાર કરાર રદ કરી શકે છે	ખરીદનાર માત્ર નુકસાન માટે દાવો કરી શકે
કાયદેસર અસર	શરત તૂટે તો કરાર પૂર્ણપણે ખારીજ થઈ શકે	ખાત્રી તૂટે તો માત્ર નુકસાન મળી શકે
ઉદાહરણ	નવો લેપટોપ ખરીદ્યો અને એ ચાલુ જ લેપટોપની બેટરી 5 કલાક ચાલવાની હતી, પણ 3 ન થાય	કલાક ચાલે

6. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- શરતો (Conditions) અને ખાત્રીઓ (Warranties) વેચાણ કરારમાં ખાસ મહત્વ ધરાવે છે.
- જો શરત તૂટે, તો કરાર રદ થઈ શકે, જ્યારે ખાત્રી તૂટે, તો માત્ર દાવો શક્ય છે.
- આવી જોગવાઈઓ ખરીદનાર અને વેચનાર બંનેના હિત માટે કાર્યરત છે.

અણ ચૂકવાયેલા વેચનારના અધિકારો (Rights of Unpaid Seller)

1. પરિચય (Introduction)

માલ વેચાણ કરારમાં, વેચનારનો હક (Right) છે કે તેને માલના બદલામાં સંપૂર્ણ ચુકવણી મળી રહે. જો ખરીદનાર ચુકવણી ન કરે, તો વેચનાર "અણ ચૂકવાયેલ વેચનાર" (Unpaid Seller) તરીકે ગણાય છે. "The Sale of Goods Act, 1930" હેઠળ અણ ચૂકવાયેલા વેચનારને કેટલીક કાયદેસર તકેદારીઓ (Legal Remedies) આપવામાં આવે છે.

2. અણ ચૂકવાયેલા વેચનારની વ્યાખ્યા (Definition of Unpaid Seller)

"Section 45 of the Sale of Goods Act, 1930" મુજબ, જો વેચનારને માલની સંપૂર્ણ કિંમત નહીં મળે, અથવા ચુકવણી બાઉન્સ/અસ્વીકાર થઈ હોય, તો તે 'અણ ચૂકવાયેલ વેચનાર' કહેવાય.

સરળ ભાષામાં:

વેચનારને માલ માટે સંપૂર્ણ કે અંશતઃ ચુકવણી નહીં મળે.

ખરીદનાર આપેલ ચેક/ડ્રાફ્ટ અમાન્ય (Dishonored) થાય.

ઉદાહરણ:

- તમણે ₹50,000 માં મોબાઇલ વેચ્યો, પણ ખરીદનાર માત્ર ₹30,000 ચૂકવે.
- અથવા, ખરીદનાર ચેક આપે પણ તે બાઉન્સ થઈ જાય.
- બંને પરિસ્થિતિઓમાં, વેચનાર 'અણ ચૂકવાયેલ વેચનાર' ગણાશે.

3. અણ ચૂકવાયેલા વેચનારના અધિકારો (Rights of Unpaid Seller)

The Sale of Goods Act, 1930 અનુસાર અણ ચૂકવાયેલા વેચનારના અધિકારો બે મુખ્ય ભાગમાં વહેંચી શકાય:

(A) માલ ઉપરના હક્કો (Rights against the Goods)

(B) ખરીદનાર સામેના હક્કો (Rights against the Buyer Personally)

(A) માલ ઉપરના હક્કો (Rights against the Goods)

1. રોકી રાખવાની હક્ક (Right of Lien - Section 47 to 49)

- જો વેચનારને ચુકવણી ન મળે અને માલ હજી તેની પાસે છે, તો તે માલ ખરીદનારને આપવા ઈનકાર કરી શકે.
- જો માલ હજી ડિલિવર થયો નથી, તો વેચનાર તે પર પોતાનો હક્ક રાખી શકે છે.
- મહત્વપૂર્ણ શરત:
  - માલ ખરીદનારને ક્રેડિટ પર આપવામાં આવ્યો ન હોય.
  - માલ હજી સુધી ખરીદનાર સુધી પહોંચ્યો ન હોય.

ઉદાહરણ:

તમણે ખરીદનારને ₹1,00,000 ના ફર્નિચર વેચ્યા, પણ તેણે બાકી પૈસા ચૂકવ્યા નથી.

જો માલ હજી તમારી માલિકી હેઠળ હોય, તો તમે તેને રોકી શકો.

2. પરિવહન દરમિયાન રોકી રાખવાનો હક્ક (Right of Stoppage in Transit - Section 50 to 52)

- જો માલ મોકલી દેવાયો હોય, પણ હજી ખરીદનાર સુધી પહોંચ્યો નથી અને ખરીદનાર ભંગાણ (Insolvent) થઈ ગયો હોય, તો વેચનાર માલ પાછો લાવી શકે.

શરત:

- માલ વેચનારના કબજામાં ન હોવો જોઈએ.
- ખરીદનાર દિવાળિયું (Insolvent) જાહેર થયો હોવો જોઈએ.
- માલ હજી પરિવહન (Transit) દરમિયાન હોવો જોઈએ.

ઉદાહરણ:

તમણે કોમ્પ્યુટર મોકલ્યા, પણ ગ્રાહક દિવાળિયું થઈ ગયો.

જો માલ હજી કુરિયર/લોજિસ્ટિક કંપની પાસે હોય, તો તમે માલ પાછો લઈ શકો.

3. વેચાણ રદ કરવાનો હક્ક (Right to Resale - Section 54)

- જો ખરીદનાર ચુકવણી નહીં કરે, તો વેચનાર માલ અન્ય વ્યક્તિને ફરીથી વેચી શકે.
- જો માલ દરેક માટે સમાન ક્વોલિટી ધરાવતો હોય (Perishable Goods) તો વેચનાર તાત્કાલિક ફરી વેચી શકે.
- જો વેચનાર ફરી વેચે અને તેને નુકસાન થાય, તો તે હાનિ માટે ખરીદનાર સામે દાવો કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે દૂધ ઉત્પાદનો વેચ્યા, પણ ખરીદનાર ચુકવણી ન કરે.

દૂધ નાશવંત છે, એટલે તમે તાત્કાલિક બીજાને વેચી શકો.

(B) ખરીદનાર સામેના હક્કો (Rights against the Buyer Personally)

1. ખરીદનાર સામે નાણાકીય દાવો (Suit for Price - Section 55)

- જો માલ ખરીદનારને મળી ગયો હોય અને તેણે ચુકવણી ન કરી હોય, તો વેચનાર કાયદેસર નાણાં માટે દાવો કરી શકે.
- જો કરારમાં એવી જોગવાઈ હોય કે માલ સાથે જ કિંમત ચુકવવી જરૂરી છે, તો વેચનાર સીધું ચુકવણી માટે કોર્ટ કેસ કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે વાહન વેચ્યું, પણ ખરીદનાર પૈસા નહીં આપે.

તમે સીધું કોર્ટમાં કેસ કરીને પૈસા મેળવવા દાવો કરી શકો.

2. કરાર ભંગ બદલ દાવો (Suit for Damages for Non-Acceptance - Section 56)

- જો ખરીદનાર માલ સ્વીકારવા ઈનકાર કરે, તો વેચનાર તેને થયેલા નુકસાન માટે દાવો કરી શકે.
- જો માલ માર્કેટમાં વેચાય તેનાથી ઓછી કિંમતમાં વેચવો પડે, તો ખરીદનાર સામે હાનિ માટે દાવો થઈ શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે 100 કિલો ચામડું વેચ્યું 200/KG દરે, પણ ખરીદનાર સ્વીકારતો નથી.

તમે બીજાને 150/KG ના સસ્તા ભાવે વેચશો, તો 50/KG નો નુકસાન ખરીદનાર પાસેથી ઉઘરાવી શકો.

3. દિવાળિયા થયેલા ખરીદનાર સામે દાવો (Suit for Compensation in Case of Insolvency - Section 61)

- જો ખરીદનાર દિવાળિયા (Insolvent) થઈ જાય અને ચુકવણી ન કરી શકે, તો વેચનાર તેના દ્વારા થયેલા નુકસાન માટે દાવો કરી શકે.
- કોર્ટ દાવાની ચકાસણી કરશે અને યોગ્ય વળતર આપશે.

4. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

- "અણ ચૂકવાયેલ વેચનાર" એટલે જે વેચનારને માલની સંપૂર્ણ રકમ મળતી નથી.
- વેચનાર પાસે માલ અને ખરીદનાર બંને સામે કેટલાક અધિકારો હોય છે.
- માલ ઉપર હક્ક (Right on Goods) હેઠળ રોકી રાખવાનું, પરિવહન દરમિયાન રોકવાનું અને ફરી વેચવાનું હક મળે.
- ખરીદનાર સામેના હક્ક (Right against Buyer) હેઠળ ચુકવણી માટે નાણાકીય દાવો અને કરાર ભંગ માટે દાવો કરી શકાય.
- આ અધિકારો વેચનારના હિત રક્ષવા માટે અને કાનૂની સુરક્ષા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

વેચાણના કરારભંગ માટેના ઉપાયો (Remedies for Breach of Contract of Sale)

1. પરિચય (Introduction)

એક વેચાણ કરારમાં (Contract of Sale), જો કોઈ પક્ષ (ખરીદનાર અથવા વેચનાર) કરાર મુજબ પોતાની ફરજો પૂર્ણ ન કરે, તો તે "કરારભંગ" (Breach of Contract) કહેવાય છે.

"The Sale of Goods Act, 1930" હેઠળ, બંને પક્ષોને કાનૂની સુરક્ષા આપવા માટે વિવિધ ઉપાયો આપવામાં આવ્યા છે.

2. કરારભંગ માટે ઉપાયો (Remedies for Breach of Contract)

કોઈ પણ પક્ષ (ખરીદનાર અથવા વેચનાર) કરારનો ભંગ કરે તો નીચેના ઉપાયો ઉપલબ્ધ છે:

(A) વેચનાર માટે ઉપાયો (Remedies for Seller)

1. ખરીદનાર પાસે કિંમત માટે દાવો (Suit for Price - Section 55)

- જો ખરીદનાર માલ માટે ચુકવણી ન કરે, અને માલ તેની પાસે પહોંચ્યો હોય, તો વેચનાર સીધા કોર્ટમાં નાણાં માટે દાવો કરી શકે.
- જો કરારમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય કે ચુકવણી ડિલિવરી સમયે જ આપવી પડશે, અને ખરીદનાર ચૂકવતો નથી, તો વેચનાર સીધું નાણાં માટે કેસ કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે 10 લેપટોપ 5,00,000 માં વેચ્યા, પણ ખરીદનાર ચૂકવણી નહીં કરે.

વેચનાર કોર્ટમાં કેસ કરી શકશે અને સંપૂર્ણ રકમ ઉઘરાવી શકશે.

2. નુકસાન માટે દાવો (Suit for Damages – Section 56)

- જો ખરીદનાર માલ સ્વીકારતો નથી અથવા ચુકવણી નહીં કરે, તો વેચનાર તેને થયેલા નાણાકીય નુકસાન માટે દાવો કરી શકે.
- જો વેચનારને બજારમાં ઓછી કિંમતે માલ વેચવો પડે, તો તે ખરીદનાર સામે થયેલા નુકસાન માટે દાવો કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે ₹10,00,000 ના ફર્નિચર વેચ્યા, પણ ખરીદનાર માલ સ્વીકારતો નથી.

તમારે તે ફર્નિચર બીજાને ₹8,00,000 માં વેચવું પડે.

₹2,00,000 ના નુકસાન માટે તમે ખરીદનાર સામે દાવો કરી શકો.

3. કરાર રદ કરવાનો હક્ક (Right to Repudiate the Contract – Section 60)

- જો ખરીદનાર કરારની શરતોનું પાલન નહીં કરે, તો વેચનાર કરાર રદ કરી શકે છે.
- જો ખરીદનાર માલ લેવા ઈનકાર કરે અથવા ચુકવણી ન કરે, તો વેચનાર કાયદેસર કરાર ખતમ કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે ખરીદનાર માટે ખાસ ઓર્ડર મુજબ મશીન બનાવ્યું, પણ તેણે સ્વીકારવું નહીં.

વેચનાર કરાર રદ કરીને નુકસાન માટે દાવો કરી શકે.

4. માલ ઉપરના હક્કો (Rights on Goods – Section 47 to 54)

વેચનાર પાસે ત્રણ મુખ્ય હક્કો છે:

- (i) માલ રોકી રાખવાનો હક્ક (Right of Lien - Section 47-49) – જો ચુકવણી ન મળે, તો વેચનાર માલ અટકાવી શકે.
- (ii) પરિવહન દરમિયાન માલ રોકવાનો હક્ક (Right of Stoppage in Transit - Section 50-52) – જો ખરીદનાર દિવાળિયું થઈ જાય, તો વેચનાર માલ પાછો ખેંચી શકે.
- (iii) ફરી વેચવાનો હક્ક (Right of Resale - Section 54) – જો ખરીદનાર ચૂકવણી નહીં કરે, તો વેચનાર માલ બીજાને વેચી શકે.

(B) ખરીદનાર માટે ઉપાયો (Remedies for Buyer)

1. કરાર અમલમાં મૂકવા માટે દાવો (Suit for Specific Performance – Section 58)

- જો વેચનાર માલ આપવા ઈનકાર કરે, તો ખરીદનાર કોર્ટમાં દાવો કરી શકે છે કે વેચનાર કરાર મુજબ માલ પહોંચાડે.
- આ માત્ર વિશિષ્ટ (Special) માલ માટે જ લાગુ પડે છે, સામાન્ય માલ માટે નહીં.

ઉદાહરણ:

તમણે વેચનાર પાસેથી એકદમ દુર્લભ ચિત્ર (Rare Painting) ખરીદી, પણ વેચનાર આપવામાં નિષ્ફળ જાય.

ખરીદનાર કોર્ટમાં જઈ શકે અને માલ મેળવવા દાવો કરી શકે.

2. નુકસાન માટે દાવો (Suit for Damages for Non-Delivery – Section 57)

- જો વેચનાર માલ વિતરણ નહીં કરે, તો ખરીદનાર કોર્ટમાં દાવો કરી શકાય.
- જો ખરીદનારને બજારમાં વધુ ભાવ ચૂકવીને માલ ખરીદવો પડે, તો વધારાના ખર્ચ માટે દાવો થઈ શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે ₹5,00,000 ના મશીન ખરીદ્યા, પણ વેચનાર મોકલવા નિષ્ફળ જાય.

તમારે બીજેથી ₹6,00,000 માં ખરીદવું પડે.

તમારે વધારાના ₹1,00,000 માટે દાવો થઈ શકે.

3. શરતો અને ખાત્રીઓના ભંગ માટે દાવો (Suit for Breach of Condition & Warranty – Section 59)

(i) જો શરત (Condition) ભંગ થાય:

- ખરીદનાર માલ સ્વીકારવાનું ઇનકાર કરી શકે અને રકમ પરત માગી શકે.
- જો માલ ગુણવત્તા મુજબ નથી, તો ખરીદનાર ફરી વેચનાર પાસેથી યોગ્ય માલ આપી દેવાની માંગ કરી શકે.

(ii) જો ખાત્રી (Warranty) ભંગ થાય:

- ખરીદનાર માલ પરત નહીં કરી શકે, પણ હટ્ટાનાં માટે દાવો કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે એક કાર ખરીદી જે વેચનાર મુજબ "20 km/L" માઇલેજ આપે છે, પણ તે 10 km/L આપે.

આ શરત (Condition) નું ઉલ્લંઘન છે, એટલે તમે માલ પરત કરી શકો.

જો વ્હીલ બેલેન્સિંગ ખરાબ છે, તો તે ખાત્રી (Warranty) છે, અને તમે હર્જાનાં માટે દાવો કરી શકો.

4. ચૂકવેલા નાણાં પાછા લેવા દાવો (Suit for Refund of Money – Section 64)

- જો કરાર રદ થાય, તો ખરીદનાર ચૂકવેલી રકમ પરત મેળવવા માટે દાવો કરી શકે.

ઉદાહરણ:

તમણે 100 કિલો ઘઉં માટે ₹10,000 ચૂકવ્યા, પણ વેચનાર માલ નહીં આપે.

તમે તમારાં નાણાં પાછા લેવા માટે દાવો કરી શકો.

3. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

"The Sale of Goods Act, 1930" અનુસાર, જો કરાર ભંગ થાય, તો વેચનાર અને ખરીદનાર બંને માટે કાયદેસર ઉપાયો છે.

વેચનાર ખરીદનાર સામે ચૂકવણી માટે દાવો કરી શકે, માલ રોકી શકે, અથવા ફરી વેચી શકે.

ખરીદનાર વેચનાર સામે માલની ડિલિવરી માટે, નુકસાન માટે અથવા ચૂકવેલી રકમ પાછી લેવા માટે દાવો કરી શકે.

આ ઉપાયો કરારના ધોરણોને જાળવી રાખવામાં અને બંને પક્ષોને ન્યાય આપવામાં સહાય કરે છે.

The Indian Partnership Act, 1932 ભાગીદારી કાયદો, ૧૯૩૨

1. પરિચય (Introduction)

વ્યવસાયિક વિશ્વમાં, ઘણીવાર બે અથવા વધુ લોકો એક સાથે વેપાર શરૂ કરે છે અને નફો-નુકસાન વહેંચે છે.

આધિકારિક રીતે, આ વ્યવસ્થા "ભાગીદારી" (Partnership) કહેવાય છે.

"The Indian Partnership Act, 1932" હેઠળ ભાગીદારીની વ્યાખ્યા અને તેના તત્ત્વો નક્કી કરવામાં આવ્યા છે.

2. ભાગીદારીની વ્યાખ્યા (Definition of Partnership)

"The Indian Partnership Act, 1932" ના Section 4 અનુસાર,

→ "Partnership" એ બે અથવા વધુ વ્યક્તિઓ વચ્ચે થયેલ એક કરાર છે, જે વ્યાપાર ચલાવવા અને પ્રાપ્ત થયેલા નફાને પરસ્પર વહેંચવા માટે બને છે.

ટૂંકી વ્યાખ્યા:

"Partnership is the relation between persons who have agreed to share the profits of a business carried on by all or any of them acting for all."

સાદી ભાષામાં:

- "ભાગીદારી એ એક કરાર છે, જ્યાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ મળીને વ્યવસાય ચલાવે છે અને નફો વહેંચે છે."
- આ વ્યવસાય બધાએ સાથે ચલાવવો કે પછી એક વ્યક્તિ બીજાંઓની તરફથી ચલાવવો શક્ય છે.

ઉદાહરણ:

"રાહુલ અને કિરન" મળીને "RK Traders" નામથી એક વેપાર શરૂ કરે છે અને નફો 50-50 વહેંચે છે. આ એક Partnership કહેવાશે.

3. ભાગીદારીના આવશ્યક તત્ત્વો (Essential Ingredients of Partnership)

એક સાચી ભાગીદારી સ્થાપવા માટે નીચેના તત્ત્વો હોવા આવશ્યક છે:

(1) બે અથવા વધુ વ્યક્તિઓ (Two or More Persons)

- ભાગીદારી બનાવવા માટે ઓછામાં ઓછી બે વ્યક્તિઓ હોવી જરૂરી છે.
- ભાગીદારીમાં મહત્તમ 50 ભાગીદારો (Companies Act, 2013 મુજબ) થઈ શકે.

ઉદાહરણ:

"અજય" અને "વિજય" એક હોટલ વ્યવસાય શરૂ કરે છે - ✓ ભાગીદારી માન્ય.

"સિંઘલ" એકલાં જ એક વ્યવસાય ચલાવે છે - ભાગીદારી નહીં ગણાય.

(2) કરાર (Agreement is Essential)

- ભાગીદારી "કાયદેસર કરાર" દ્વારા બને છે, શબ્દો દ્વારા કે લેખિત રૂપે.
- "કરાર વિના ભાગીદારી માન્ય ગણાતી નથી."
- આ કરારમાં ભોગવટા, નફા-નુકસાન, ફરજો, અને ભાગીદારોના અધિકારો નક્કી થાય છે.

ઉદાહરણ:

મૌખિક કે લેખિત કરાર દ્વારા ભાગીદારી બનાવી શકાય.

લેખિત કરાર હોવો વધુ સુરક્ષિત છે, જેથી ભવિષ્યમાં તકરાર ન થાય.

(3) વ્યવસાય (Business Must Exist)

- ભાગીદારી માત્ર વ્યવસાય (Business) માટે જ હોય છે.
- જો બે લોકો માત્ર મિલકત વહેંચે છે, તો તે ભાગીદારી ગણાશે નહીં.
- કોઈપણ કાનૂની અને નફાકારક ધંધો હોવો જરૂરી છે.

ઉદાહરણ:

"રવિ" અને "સોનલ" એક સાથે દુકાન ચલાવે છે - ✓ ભાગીદારી માન્ય.

"અમિત" અને "અનિલ" તેમની કુટુંબની મિલકત વહેંચે છે - □ ભાગીદારી નહીં ગણાય.

(4) નફો વહેંચવાનો કરાર (Agreement to Share Profits and Losses)

- નફો-નુકસાન વહેંચવાનો કરાર હોવો જરૂરી છે.
- જો માત્ર એક વ્યક્તિને નફો મળે, તો તે ભાગીદારી નહીં ગણાય.

ઉદાહરણ:

"અર્જુન" અને "વિશાલ" 60-40% નફો વહેંચે - ✓ ભાગીદારી માન્ય.

જો એક વ્યક્તિ જ નફો લે અને બીજાને કોઈ હિત નથી - □ ભાગીદારી નહીં ગણાય.

(5) એકબીજાના વતી કાર્ય કરવાનું સંબંધ (Mutual Agency)

- દરેક ભાગીદાર બીજાના વતી કામ કરી શકે છે અને ફેંસલા લઈ શકે છે.
- જો એક ભાગીદાર કોઈ કાયદેસર નિર્ણય લે, તો બધા ભાગીદારો તેના માટે જવાબદાર થાય છે.

ઉદાહરણ:"સિદ્ધાર્થ" એ ભાગીદારીની દુકાન માટે માલ ખરીદે છે, તો અન્ય ભાગીદારો પણ જવાબદાર રહેશે.

4. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

The Indian Partnership Act, 1932 અનુસાર, જો બે કે તેથી વધુ લોકો વ્યવસાય ચલાવવા માટે અને નફો વહેંચવા માટે કરાર કરે, તો તે "ભાગીદારી" કહેવાય.

ભાગીદારીના પાંચ મુખ્ય તત્ત્વો છે:

- (1) ઓછામાં ઓછી બે વ્યક્તિઓ હોવી જોઈએ.
  - (2) લેખિત અથવા મૌખિક કરાર હોવો જરૂરી છે.
  - (3) વ્યવસાય હોવો જરૂરી છે.
  - (4) નફા-નુકસાન વહેંચવાનો કરાર હોવો જોઈએ.
  - (5) દરેક ભાગીદાર એકબીજાના વતી કામ કરી શકે.
- આ તત્ત્વો વિના કોઈ પણ વ્યવસ્થા "ભાગીદારી" કહેવાશે નહીં.

ભાગીદારી (Partnership) અને ભાગીદારોના પ્રકારો

1. પરિચય (Introduction)

ભાગીદારી (Partnership) એ એક વ્યવસાયિક ગઠબંધન છે, જ્યાં બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ નફો કમાવવા માટે વ્યવસાય ચલાવે છે અને નફો-નુકસાન વહેંચે છે.

The Indian Partnership Act, 1932 હેઠળ ભાગીદારીના નિયમો નક્કી કરવામાં આવ્યા છે.

2. ભાગીદારીની વ્યાખ્યા (Definition of Partnership)

Section 4 of The Indian Partnership Act, 1932 અનુસાર:

"Partnership is the relation between persons who have agreed to share the profits of a business carried on by all or any of them acting for all."

→ "ભાગીદારી એ બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓ વચ્ચે થયેલ સંમતિ છે, જેમાં તેઓ વ્યવસાય ચલાવે છે અને નફો વહેંચે છે. જો વ્યવસાય એક વ્યક્તિ ચલાવે, તો તે અન્ય માટે પણ જવાબદાર રહે છે."

ભાગીદારીના મુખ્ય તત્ત્વો:

- ઓછામાં ઓછી બે વ્યક્તિઓ હોવી જોઈએ.
- કરાર (Agreement) જરૂરી છે.
- વ્યવસાય (Business Activity) હોવો જોઈએ.
- નફો-નુકસાન વહેંચવાનો કરાર હોવો જરૂરી છે.
- દરેક ભાગીદાર બીજાના વતી કામ કરી શકે છે (Mutual Agency).

ઉદાહરણ:

"રવિ" અને "સોનલ" મળીને "RS Enterprises" નામની દુકાન ચલાવે છે અને નફો 50-50 વહેંચે છે. આ એક Partnership કહેવાશે.

3. ભાગીદારોના પ્રકારો (Types of Partners in a Partnership Firm)

ભાગીદારો (Partners) અલગ-અલગ જવાબદારીઓ અને કાર્યો સાથે ભાગીદારીમાં કાર્ય કરે છે.

ભાગીદારોને મુખ્યત્વે 8 પ્રકારમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે:

(1) સામાન્ય/સક્રિય ભાગીદાર (Active or Working Partner)

✓ આ ભાગીદાર ભાગીદારીમાં સક્રિય રીતે કાર્ય કરે છે.

✓ વ્યવસાયના દૈનિક કામકાજ સંભાળે છે.

✓□ નફો-નુકસાનમાં સહભાગી હોય છે.

✓□ કાયદેસર રીતે ભાગીદારીની તમામ જવાબદારીઓ ઉઠાવે છે.

ઉદાહરણ:

"વિજય" અને "અમિત" મળીને દુકાન ચલાવે છે, અને બંને દૈનિક વ્યવસાય સંભાળે છે.

તેઓ "Active Partners" ગણાશે.

(2) નિષ્ક્રિય અથવા સૂષુપ્ત ભાગીદાર (Sleeping or Dormant Partner)

✓□ આ ભાગીદાર ફર્મમાં ફાળો આપે છે પણ દૈનિક વ્યવસાયમાં ભાગ લેતો નથી.

✓□ ફક્ત નફો-નુકસાનનો હિસ્સો મેળવે છે.

✓□ ફર્મના કરજ માટે અન્ય ભાગીદારોની જેમ જવાબદાર હોય છે.

ઉદાહરણ:

"મહેશ" અને "રવિ" ભાગીદારીમાં રોકાણ કરે છે, પણ ફક્ત "મહેશ" જ દૈનિક વ્યવસાય સંભાળે છે. "રવિ" એક Sleeping Partner ગણાશે.

(3) નામમાત્ર ભાગીદાર (Nominal Partner)

✓□ આ ભાગીદાર ફક્ત નામ માટે ભાગીદાર હોય છે, પરંતુ કોઈ મૂડી નથી લગાવતો.

✓□ ફર્મના નફા-નુકસાનમાં હિસ્સો લેતો નથી.

✓□ ફક્ત પોતાની પ્રતિષ્ઠાને કારણે ભાગીદારીમાં સામેલ હોય છે.

✓□ જો ફર્મ દેવામાં આવે, તો તે માટે જવાબદાર રહે છે.

ઉદાહરણ:

"રાકેશ" એક પ્રખ્યાત ઉદ્યોગપતિ છે, અને એક નાની ફર્મમાં ફક્ત નામ માટે જોડાય છે. તેણે કોઈ મૂડી લગાવી નથી, પણ આ "Nominal Partner" કહેવાશે.

(4) ભાગીદારીમાં ફક્ત નફાની હિસ્સેદારી ધરાવતો ભાગીદાર (Partner in Profits Only)

✓□ આ ભાગીદાર ફક્ત નફા માં હિસ્સેદાર હોય છે.

✓□ જો ફર્મને નુકસાન થાય, તો તે નુકસાની માટે જવાબદાર નથી.

✓□ આ પ્રકારના ભાગીદાર સામાન્ય રીતે રોકાણકાર હોય છે.

ઉદાહરણ:

"અજય" ફક્ત ફર્મમાં રોકાણ કરે છે અને નફામાં હિસ્સો લે છે, પણ નુકસાન માટે જવાબદાર નથી. આ "Partner in Profits Only" કહેવાશે.

(5) ગુપ્ત ભાગીદાર (Secret Partner)

✓□ આ ભાગીદાર વ્યવસાયમાં રોકાણ કરે છે, પણ જાહેરપણે ભાગીદાર હોવાનું જાહેર કરતું નથી.

✓□ તેનું નામ ફર્મના દસ્તાવેજોમાં ઉલ્લેખિત નથી.

✓□ તે દૈનિક વ્યવસાય સંભાળતો નથી.

✓□ નફા-નુકસાન અને કરજ માટે જવાબદાર રહે છે.

ઉદાહરણ:

"સંજય" ફર્મમાં રોકાણ કરે છે, પણ તેનો નામ જાહેર કરાયો નથી. તે "Secret Partner" છે.

(6) પ્રતિનિધિત્વ દ્વારા ભાગીદાર (Partner by Holding Out)

અર્થ: Partner by Holding Out એ વ્યક્તિ છે જે વાસ્તવમાં ભાગીદાર નથી, પરંતુ તે અન્ય લોકો દ્વારા અથવા પોતાની ક્રિયાઓ દ્વારા પોતાને ભાગીદાર તરીકે પ્રસ્તુત કરે છે.

વિશેષતાઓ:

1. વાસ્તવમાં ભાગીદાર નથી: તે વ્યક્તિ ફર્મમાં કોઈ મૂડી ન લગાવે અને કોઈ અધિકૃત ભાગીદારી કરાર ન ધરાવે.
2. જાહેર પ્રસ્તુતિ (Representation): જો તે અન્ય લોકોને પોતાને ભાગીદાર તરીકે માને તેવી સ્થિતિ સર્જે, તો તે ફર્મના કરજ માટે જવાબદાર બની શકે.
3. તૃતીય પક્ષ પર અસર: જો કોઈ તૃતીય પક્ષ (જેમ કે ઉધારદારો) તેને ભાગીદાર માનીને વ્યવહાર કરે, તો તે તેવા કરજ માટે જવાબદાર બને.

ઉદાહરણ:

"આકાશ" કોઈ ફર્મનો ભાગીદાર નથી, પણ તે કાયમી ફર્મના ઓફિસમાં જાય છે અને બિઝનેસ મીટિંગમાં હાજરી આપે છે. જો કોઈ ઉધારદારો તેને ભાગીદાર માનીને ફર્મને ઉધાર આપે, તો તે "Partner by Holding Out" તરીકે જવાબદાર બની શકે.

(7) ભાગીદારોમાં ઉપગૂપ્તિ ભાગીદાર (Sub Partner)

✓ જો એક ભાગીદાર પોતાનો હિસ્સો કોઈ તૃતીય વ્યક્તિ સાથે વહેંચે, તો તે તૃતીય વ્યક્તિ "Sub Partner" બને છે.

✓ આ ભાગીદાર ફર્મ સાથે સીધી રીતે સંકળાયેલો નથી.

✓ તે ફક્ત નફા-નુકસાનમાં ભાગ લે છે.

ઉદાહરણ:

"સંજય" અને "અરુણ" ભાગીદારો છે. સંજય પોતાનો 50% હિસ્સો "વિશાલ" સાથે વહેંચે છે. વિશાલ "Sub Partner" ગણાશે.

8. સગીર ભાગીદાર (Minor Partner)

અર્થ: સગીર (18 વર્ષથી ઓછા વયનો) વ્યક્તિ કાયદેસર ભાગીદાર બની શકતો નથી, કારણ કે The Indian Contract Act, 1872 અનુસાર, નાબાલિગ વ્યક્તિ માન્ય કરાર કરી શકતી નથી.

પરંતુ The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 30 અનુસાર, સગીર વ્યક્તિ ફક્ત નફા માટે ભાગીદાર બની શકે છે.

સગીર ભાગીદારની વિશેષતાઓ:

1. માત્ર નફામાં હિસ્સેદાર:

- નાબાલિગને ફક્ત નફા મળશે, તે નુકસાન માટે જવાબદાર નહીં હોય.

2. ભાગીદારીના કરજ માટે જવાબદાર નથી:

- જો ફર્મ દેવામાં જાય, તો સગીરની વ્યક્તિગત મિલકત તેની ચુકવણી માટે વપરાશમાં આવી શકે નહીં.

3. જ્ઞાન અને સંમતિથી ભાગીદાર:

- સગીર ફક્ત અન્ય ભાગીદારોની સંમતિથી ભાગીદાર બની શકે.

4. Major (પુખ્ત) થયા પછી વિકલ્પ:

- 18 વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી (અથવા 21 વર્ષ, જો સંરક્ષણ હેઠળ હોય), તેને 6 મહિનાની અંદર નક્કી કરવું પડે કે તે ભાગીદાર તરીકે ચાલુ રાખશે કે નહીં.
- જો તે સાથે રહેવાનો નક્કી કરે, તો તે પછી ફર્મના તમામ જવાબદારો અને કરજ માટે જવાબદાર બને છે.
- જો તે ભાગીદારી છોડવા માંગે, તો તે સ્વતંત્ર રીતે નોટિસ આપી શકે છે.

ઉદાહરણ:

"અજય" 17 વર્ષનો છે, અને તે તેના પિતાની ભાગીદારી ફર્મમાં નફામાં હિસ્સેદાર છે.

ફર્મ નુકસાનમાં જાય તો પણ "અજય" તેની વ્યક્તિગત મિલકતથી જવાબદાર રહેશે નહીં.

18 વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી, તેને નક્કી કરવું પડશે કે તે ભાગીદારી ચાલુ રાખશે કે નહીં.

4. નિષ્કર્ષ (Conclusion)

ભાગીદારીમાં અલગ-અલગ પ્રકારના ભાગીદારો હોય શકે છે, જેમને અલગ-અલગ જવાબદારીઓ અને અધિકારો હોય છે. આ ભાગીદારો ફર્મમાં સક્રિય કે નિષ્ક્રિય ભૂમિકા ભજવી શકે છે. ભાગીદારના હકો અને ફરજો ભાગીદારી કરાર અનુસાર નક્કી થાય છે.

ભાગીદારીમાં સગીર (Minor) નો દરજ્જો, હક્કો અને જવાબદારીઓ

The Indian Partnership Act, 1932 હેઠળ, સગીર (Minor) માટે ચોક્કસ નિયમો છે. સામાન્ય રીતે, કોઈપણ સગીર વ્યક્તિ કરાર (Contract) કરી શકતી નથી, તેથી તે ભાગીદાર તરીકે જોડાઈ શકતો નથી. જોકે, ધારા 30 (Section 30) હેઠળ, સગીરને ફક્ત લાભદાયી ભાગીદાર (Beneficial Partner) તરીકે સ્વીકારવામાં આવે છે.

સગીરનો દરજ્જો (Status of Minor in Partnership)

- ✓ સંપૂર્ણ ભાગીદાર બની શકતો નથી.
- ✓ ફક્ત નફામાં હિસ્સો મેળવી શકે છે, નુકસાન માટે જવાબદાર નથી.
- ✓ જ્યારે તે પુખ્ત વય (18 વર્ષ) નો થાય, ત્યારે તે ભાગીદારી ચાલુ રાખી શકે કે બહાર નીકળી શકે.

સગીર ના હક્કો (Rights of Minor Partner)

Minor Partner એ ફક્ત "લાભદાયી ભાગીદાર" (Beneficial Partner) છે, તેથી તેને કેટલાક ખાસ હક્કો મળે છે.

1. નફામાં હિસ્સો મેળવવાનો હક્ક (Right to Share Profits)
  - ફર્મના નફામાં ભાગ મળશે, પરંતુ નુકસાન માટે જવાબદાર નહીં હોય.
2. ફર્મની સંપત્તિ માટે હક્ક (Right on Firm's Property)
  - ફર્મની સંપત્તિમાં હિસ્સો છે, પરંતુ તેને વેચી કે બદલાવી શકતો નથી.
3. ભાગીદારી વિસર્જન પર હિસ્સો મેળવવાનો હક્ક (Right to Claim His Share on Dissolution)
  - જો ફર્મ વિસર્જિત થાય, તો સગીર તેના નફા અને મૂડીમાં ભાગ મેળવી શકે.
4. પુખ્ત વયે ફર્મમાં રહેવા કે બહાર જવાનો હક્ક (Right to Elect after Attaining Majority)
  - 18 વર્ષ થયા પછી, સગીર 6 મહિના અંદર નક્કી કરી શકે કે તે ફર્મમાં રહેશે કે નહિ.
  - જો તે ફર્મમાં રહેવાનું નક્કી કરે, તો તે સંપૂર્ણ જવાબદાર બનશે.

સગીર ની જવાબદારીઓ (Liabilities of Minor Partner)

Minor Partner ફક્ત ફાયદા માટે છે, તેથી તેની જવાબદારીઓ મર્યાદિત છે.

1. નુકસાન માટે જવાબદાર નથી (Not Liable for Losses)
  - ફર્મના નુકસાનમાં તેનું નામ નહીં આવે.
2. તૃતીય પક્ષ સામે જવાબદાર નથી (Not Personally Liable to Third Parties)
  - ફર્મના દેવા માટે કોઈ તૃતીય પક્ષ (Third Party) સામે જવાબદાર નહીં હોય.
3. ફર્મની વ્યવસ્થામાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતો નથી (No Interference in Management)
  - સંપૂર્ણ ભાગીદાર ન હોવાને કારણે, ફર્મની દૈનિક વ્યવસ્થા (Management) માં ભાગ લઈ શકતો નથી.

સગીર પુખ્ત વયે પહોંચ્યા પછી (When Minor Attains Majority)

જેમજેમ સગીર 18 વર્ષનો થાય, તેને એક મહત્વપૂર્ણ નિર્ણય લેવો પડે છે. 18 વર્ષ પછી, 6 મહિના અંદર નિર્ણય લેવો પડે કે તે ફર્મમાં રહેશે કે નહિ. જો તે ફર્મમાં રહેવાનું પસંદ કરે, તો તે "સંપૂર્ણ ભાગીદાર" (Full-Fledged Partner) બની જાય છે. જો તે બહાર જવાનું નક્કી કરે, તો તે ફર્મના નફા અને મૂડીનો હિસ્સો લઈ શકે છે.

નિષ્કર્ષ (Conclusion)

સગીર ભાગીદાર તરીકે નફામાં હિસ્સો લઈ શકે છે, પણ નુકસાન માટે જવાબદાર નથી.

18 વર્ષ પછી, તે ફર્મમાં રહેવાનું કે બહાર જવાનું નક્કી કરી શકે છે.

ફર્મની દૈનિક વ્યવસ્થા અથવા અન્ય ભાગીદારોના કરાર માટે તે જવાબદાર નથી.

ભાગીદારના હક્કો અને જવાબદારીઓ (Rights and Liabilities of a Partner)

The Indian Partnership Act, 1932 મુજબ, ભાગીદારને ચોક્કસ હક્કો (Rights) અને જવાબદારીઓ (Liabilities) હોય છે.

ભાગીદારના હક્કો (Rights of a Partner):

1□. વ્યવસાય ચલાવવાનો હક્ક (Right to Take Part in Business)

- દરેક ભાગીદારને ફર્મના રોજિંદા વ્યવસાયમાં ભાગ લેવાનો હક્ક હોય છે.

2□. પરસ્પર પરામર્શ (Right to be Consulted)

- ફર્મના મહત્વના નિર્ણયો લેતી વખતે, દરેક ભાગીદારને સલાહ આપવાનો અને સંમત થવાનો હક્ક હોય છે.

3□. લાભમાં હિસ્સો (Right to Share Profits)

- દરેક ભાગીદારને ફર્મના નફા-નુકસાનમાં કરાર પ્રમાણે હિસ્સો મળે છે.

4□. હિસાબ જોવાનો હક્ક (Right to Inspect Books of Accounts)

- દરેક ભાગીદાર ફર્મના ખાતાઓ અને નોંધપોથી તપાસી શકે છે.

5□. મૂડી પર વ્યાજ (Right to Interest on Capital)

- જો ભાગીદારોની સંમતિથી ફર્મમાં મૂડી (Capital) રોકવામાં આવે, તો ભાગીદારને વ્યાજ મળવાનો હક્ક છે.

6□. ફર્મ છોડવાનો હક્ક (Right to Retire)

- જો ભાગીદાર ઇચ્છે, તો કાયદા મુજબ ફર્મમાંથી નીકળી શકે છે.

7□. ફર્મ બંધ કરાવવા (Dissolution) માટે અપીલ કરવાનો હક્ક

- જો કોઈ કારણસર ફર્મનું કાર્ય ચલાવવું મુશ્કેલ થાય, તો ભાગીદાર અદાલતમાં અરજી કરી શકે.

ભાગીદારની જવાબદારીઓ (Liabilities of a Partner):

1□. ફર્મના કરજ માટે જવાબદાર (Liability for Firm's Debts)

- ફર્મના કરજ માટે દરેક ભાગીદારની અનિયમિત જવાબદારી (Unlimited Liability) હોય છે.
- ફર્મ દેવામાં જાય, તો ભાગીદારની વ્યક્તિગત સંપત્તિથી પણ ચુકવણી થઈ શકે.

2□. ઇમાનદારી અને વિશ્વાસ (Duty of Good Faith and Honesty)

- દરેક ભાગીદારે ફર્મના હિતમાં કામ કરવું જોઈએ અને કોઈપણ છેતરપિંડી (Fraud) નહીં કરવી.

3□. વ્યવસાય માટે પૂર્ણ નિષ્ઠા (Duty to Work Diligently)

- ભાગીદારે ફર્મના વ્યવસાયમાં ઉત્સાહ અને જવાબદારીથી કાર્ય કરવું જોઈએ.

4□. ખાતાઓ અને માહિતી પ્રદાન કરવી (Duty to Render True Accounts)

- દરેક ભાગીદારે ફર્મના ખાતાઓ યોગ્ય રીતે રાખવા અને અન્ય ભાગીદારોને જાણ આપવી.

5□. વ્યક્તિગત નફો નહીં કમાવી શકે (Duty Not to Earn Personal Profits)

- કોઈપણ ભાગીદાર ફર્મને નુકસાન પહોંચાડીને વ્યક્તિગત લાભ લઈ શકે નહીં.

6□. ફર્મના નિર્ણયોનું પાલન કરવું (Duty to Abide by Decisions)

- જો એકવાર ભાગીદારો વચ્ચે નિર્ણય લેવાયો હોય, તો દરેક ભાગીદારએ તે માનેવું પડશે.

નિષ્કર્ષ:

- ✓□ ભાગીદારના હક્કો ફર્મમાં નફાનો હિસ્સો, વ્યવસાયમાં ભાગ લેવા અને હિસાબ જોવાના અધિકાર આપતા હોય છે.
- ✓□ ભાગીદારની જવાબદારીઓ ફર્મના કરજ ચુકવવા, વિશ્વાસપાત્ર રહેવા અને વ્યવસાય પ્રત્યે નિષ્ઠા રાખવા અંગે હોય છે.

નવા દાખલ થતા (Incoming) અને નિવૃત્ત થતા (Outgoing) ભાગીદાર

The Indian Partnership Act, 1932 અનુસાર, એક ભાગીદારી ફર્મ (Partnership Firm) ના વ્યવસાય દરમિયાન ભાગીદારોમાં ફેરફાર થઈ શકે છે. કોઈ નવો ભાગીદાર (Incoming Partner) ફર્મમાં જોડાઈ શકે છે, અને કોઈ હાલનો ભાગીદાર (Outgoing Partner) ફર્મમાંથી નિવૃત્ત થઈ શકે છે.

નવા દાખલ થતા (Incoming Partner) ની વ્યાખ્યા અને સમજૂતી

વ્યાખ્યા (Definition)

"Incoming Partner એ એવો ભાગીદાર છે, જે નવો જોડાઈ રહેલો હોય અને ફર્મના ભાગીદારોની સંમતિથી નફા-નુકસાનમાં ભાગીદારી માટે સંમત થાય."

નવા દાખલ થતા (Incoming Partner) ની વિશેષતાઓ:

- ✓□ કોઈ પણ વ્યક્તિ ફક્ત હાલના ભાગીદારોની સંમતિ (Consent) બાદ જ ફર્મમાં જોડાઈ શકે.
- ✓□ The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 31 પ્રમાણે, નવો ભાગીદાર ફક્ત ફર્મમાં જોડાયા પછી થયેલા કરજ માટે જવાબદાર રહેશે.
- ✓□ ભાગીદારી કરારમાં નક્કી કરેલા હિસ્સા પ્રમાણે નફા અને નુકસાનમાં ભાગ મળશે.
- ✓□ ફર્મના હિસાબ-કિતાબ તપાસવાનો હક્ક પ્રાપ્ત થાય.
- ✓□ જો નવો ભાગીદાર સ્પષ્ટ સંમતિ (Agreement) આપે, તો તે ફર્મના જૂના કરજ માટે પણ જવાબદાર થઈ શકે.

નિવૃત્ત થતા (Outgoing Partner) ની વ્યાખ્યા અને સમજૂતી

વ્યાખ્યા (Definition)

"Outgoing Partner એ એવો ભાગીદાર છે, જે ભાગીદારીમાંથી પોતાનો હિસ્સો છોડીને ફર્મમાંથી નિવૃત્ત થતો હોય."

નિવૃત્ત થતા (Outgoing Partner) ની વિશેષતાઓ:

✓□ The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 32 મુજબ, Outgoing Partner ભાગીદારીમાંથી બહાર જઈ શકે છે જો:

- અન્ય ભાગીદારો સંમત હોય.
- કરાર (Agreement) પ્રમાણે નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય.
  - ✓□ Public Notice આપવી જરૂરી છે.
  - ✓□ Outgoing Partner ફર્મના નફા, મૂડી અને Goodwill માંથી હિસ્સો લઈ શકે.
  - ✓□ જો ભાગીદાર જાહેર નોટીસ આપ્યા વિના નિવૃત્ત થાય, તો તે ફર્મના નવા કરજ માટે પણ જવાબદાર રહેશે.
  - ✓□ Outgoing Partner જો જુના કરજ માટે જવાબદાર હોય, તો તે ફર્મ સાથે સમજૂતી કરી શકે.

નવા દાખલ થતા (Incoming Partner) ભાગીદારના હક્કો અને જવાબદારીઓ

હક્કો (Rights of Incoming Partner)

- 1□. ફર્મના વ્યવસાયમાં ભાગ લેવા અને સંચાલન કરવાનો હક્ક
  - નવો ભાગીદાર ફર્મના રોજિંદા કારોબારમાં સહભાગી થઈ શકે છે.
- 2□. ફર્મના નફા-નુકસાનમાં હિસ્સો લેવા હક્કદાર
  - ભાગીદારી કરાર મુજબ, નવો ભાગીદાર નફા-નુકસાનમાં હિસ્સો લઈ શકે છે.
- 3□. ફર્મના હિસાબ તપાસવાનો હક્ક
  - ફર્મમાં જોડાયા પછી, તે ફર્મની નાણાકીય સ્થિતિ અને બુકસ ઓફ એકાઉન્ટ્સ તપાસી શકે.
- 4□. મોજૂદા ભાગીદારોની સંમતિથી ફર્મમાં જોડાઈ શકે
  - The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 31 મુજબ, કોઈ પણ વ્યક્તિ ફક્ત મોજૂદા ભાગીદારોની સંમતિથી નવો ભાગીદાર બની શકે.

જવાબદારીઓ (Liabilities of Incoming Partner)

- 1□. ફક્ત જોડાયા પછી થયેલા કરજ માટે જવાબદાર
  - The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 31(2) મુજબ, નવો ભાગીદાર ફક્ત ફર્મમાં જોડાયા પછી થયેલા કરજ માટે જવાબદાર હોય છે.
  - જો તે સ્પષ્ટ સંમતિ (Agreement) આપે, તો તે ભૂતકાળના કરજ માટે પણ જવાબદાર થઈ શકે.
- 2□. ફર્મના નિયમોનું પાલન કરવું જરૂરી
  - નવો ભાગીદાર ફર્મની શરતો અને કરાર મુજબ કામ કરવા માટે બંધાયેલો હોય છે.

નિવૃત્ત થતા (Outgoing Partner) ભાગીદારના હક્કો અને જવાબદારીઓ

હક્કો (Rights of Outgoing Partner)

- 1□. ફર્મમાંથી નિકળવાનો હક્ક

- જો ભાગીદારી કરારમાં નક્કી હોય, તો કોઈપણ ભાગીદાર ફર્મમાંથી રિટાયર થઈ શકે.

2□. ભાગીદારીમાં તેનું હિસ્સા મેળવવાનો હક્ક

- જો તે ભાગીદારી છોડી દે, તો તેને મૂડી (Capital), નફો અને મિલકતના હિસ્સા મુજબ ચૂકવણી મળી શકે.

3□. ફર્મ સાથે જોડાયેલા કોઈ પંદરબીજ (Goodwill) નો હિસ્સો લેવાનો હક્ક

- જો ફર્મનું નામ અને પંદરબીજ (Goodwill) ઉપયોગમાં લેવામાં આવે, તો ભાગીદાર તેના હિસ્સાની માંગ કરી શકે.

4□. નવા બિઝનેસ શરૂ કરવાનો હક્ક

- રિટાયર થયેલો ભાગીદાર નવી ફર્મ શરૂ કરી શકે છે, પરંતુ જુના ગ્રાહકોને પોતાની તરફ ખેંચવા અયોગ્ય ગણાશે.

જવાબદારીઓ (Liabilities of Outgoing Partner)

1□. વિનિર્મુક્તિ (Public Notice) આપવા જરૂરી

- The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 32 મુજબ, જો રિટાયર થવા પછી તે વિનિર્મુક્તિ જાહેર કરશે નહીં, તો તે તૃતીય પક્ષ માટે ફર્મના નવા કરજ માટે જવાબદાર ગણાશે.

2□. જોયન્ટ લાયબિલિટી (Joint Liability) હશે જો નક્કી ન કરવામાં આવે

- જો ફર્મે અગાઉ કોઈ ઉધાર લીધો હોય અને નક્કી ન કરવામાં આવ્યું હોય, તો રિટાયર થયેલા ભાગીદાર પણ એના ચૂકવણ માટે જવાબદાર રહેશે.

3□. ભાગીદારીમાંથી નિકળ્યા પછી પણ જૂના કરજ માટે જવાબદાર રહે શકે

- જો રિટાયર થવા પહેલાં કોઈ કરજ લીધું હોય, તો તે ફર્મ અથવા ઉધારદારો સાથેની સ્પષ્ટ સંમતિ (Agreement) વગર તેની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.

તફાવત (Difference Between Incoming and Outgoing Partner)

મુદા	નવા દાખલ થતા (Incoming) ભાગીદાર	નિવૃત્ત થતા (Outgoing) ભાગીદાર
અર્થ	નવો જોડાવા ઇચ્છે છે	હાલનો ભાગીદાર ફર્મમાંથી બહાર જાય છે
ફર્મ સાથે સંબંધિત	ફર્મમાં નવો ભાગીદાર જોડાય છે	ફર્મમાંથી ભાગીદાર નિવૃત્ત થાય છે
જવાબદારી	ફક્ત જોડાયા પછી થયેલા કરજ માટે જવાબદાર	જો જાહેર ન કરવામાં આવે, તો નવા કરજ માટે પણ જવાબદાર
હક્કો	નફા-નુકસાનમાં હિસ્સો લેવાનો હક્ક	મૂડી અને Goodwill માંથી હિસ્સો મળવાનો હક્ક
ફર્મના નિયમો	નવો ભાગીદાર ફર્મના નવા નિયમો સ્વીકારી શકે	Outgoing Partner જૂના નિયમોનું પાલન કરવો પડે

નિષ્કર્ષ:

Incoming Partner ફક્ત ફર્મમાં જોડાયા પછી થયેલા કરજ માટે જવાબદાર હોય છે અને ફક્ત ભાગીદારોની સંમતિથી જોડાઈ શકે છે.

Outgoing Partner વિનિર્મુક્તિ (Public Notice) આપ્યા વગર નવી જવાબદારીમાંથી મુક્ત થઈ શકતો નથી અને જો તે પહેલાંના કરજ માટે જવાબદાર હોય, તો અન્ય ભાગીદારો સાથે સમજૂતી કર્યા પછી જ મુક્ત થઈ શકે.

ભાગીદારી પેઢીની નોંધણી (Registration) અને વિસર્જન (Dissolution)

The Indian Partnership Act, 1932 માં ભાગીદારી પેઢી (Partnership Firm) ની નોંધણી અને વિસર્જન માટે ચોક્કસ નિયમો આપવામાં આવ્યા છે.

1. ભાગીદારી પેઢીની નોંધણી (Registration of Partnership Firm)

ભાગીદારી પેઢીની નોંધણી ફરજિયાત નથી, પરંતુ નોંધણી કરાવવાથી કાયદાકીય લાભો મળે છે.

નોંધણીની પ્રક્રિયા (Process of Registration)

1. અરજી (Application Form):

- નિકટની રજીસ્ટ્રાર ઓફ ફર્મ્સ (Registrar of Firms) કચેરીમાં અરજી કરવાની જરૂર છે.
- Form No. 1 ભરવું પડે છે.

2. જરૂરી વિગતો (Required Details):

- ફર્મનું નામ (Name of the Firm)
- દરેક ભાગીદારનું નામ અને સરનામું
- ભાગીદારી શરૂ કરવાની તારીખ
- ફર્મનો વ્યવસાય (Nature of Business)
- ભાગીદારોના હક્કો અને જવાબદારીઓ

3. ફી ભરપાઈ (Payment of Fees):

- અલગ-અલગ રાજ્યોમાં નોંધણી ફી અલગ હોય છે.

4. પ્રમાણપત્ર (Certificate of Registration):

- અરજી સ્વીકાર્યા પછી, Registrar of Firms એક પ્રમાણપત્ર (Certificate of Registration) જારી કરે છે.

2. ભાગીદારી પેઢીનું વિસર્જન (Dissolution of Partnership Firm)

વિસર્જન (Dissolution) એ ફર્મનો અંત હોય છે, જ્યાં તેના તમામ વ્યવહારો બંધ કરવામાં આવે છે.

ભાગીદારી પેઢી વિસર્જનની પદ્ધતિઓ (Modes of Dissolution of Firm)

A. સહમતિ દ્વારા વિસર્જન (Dissolution by Agreement)

- The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 40 મુજબ, જો બધા ભાગીદારો સંમત થાય, તો ફર્મ બંધ કરી શકાય.

B. નિર્ધારિત અવધિ પૂર્ણ થવાથી (Dissolution by Expiry of Term)

- જો ફર્મ ચોક્કસ સમય માટે (Fixed Term) માટે રચાય, તો સમય પૂરો થયા પછી તે વિસર્જિત થઈ શકે.

C. ભાગીદારોમાંથી કોઈનું મૃત્યુ અથવા અયોગ્યતા (Dissolution by Death or Insolvency)

- જો કોઈ ભાગીદાર મૃત્યુ પામે અથવા દેવું ચૂકવવામાં અસક્ષમ (Insolvent) થાય, તો ફર્મ વિસર્જિત થઈ શકે.

D. ન્યાયલય દ્વારા વિસર્જન (Dissolution by Court)

- The Indian Partnership Act, 1932 ની ધારા 44 મુજબ, જો કોઈ ભાગીદાર ફર્મ માટે નુકસાનદાયક સાબિત થાય, અયોગ્ય થઈ જાય, કે છટકશીલા વર્તન કરે, તો અન્ય ભાગીદારો કોર્ટમાં અરજી કરી શકે.

E. ફર્મ દિવાળિયું જાય (Compulsory Dissolution)

- જો ફર્મના તમામ ભાગીદારો અયોગ્ય બને (Insolvent) અથવા ફર્મની પ્રવૃત્તિ ગેરકાયદેસર બને, તો તે વિસર્જિત થઈ શકે.

નિષ્કર્ષ (Conclusion)

ફર્મની નોંધણી ફરજિયાત નથી, પણ તે ભાગીદારો માટે અનેક કાયદાકીય લાભો આપે છે. વિસર્જન વિવિધ રીતે થઈ શકે છે, જેમ કે સહમતિથી, નિર્ધારિત સમય પૂરો થવાથી, ભાગીદારના મૃત્યુ, ન્યાયલયના આદેશથી, કે ફર્મની નાણાકીય સ્થિતિને કારણે.

PALANPUR